

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий медичний інститут

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра психології

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри психології

_____ А.І.Яблонський

“ _____ ” _____ 20 ____ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: **ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХІЧНОГО ТИПУ ОСОБИСТОСТІ З
ВЛАСТИВОСТЯМИ УВАГИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Керівник:

канд.біол.наук, доцент,

Корольова Ольга Вікторівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

доктор пед. наук, доцент,

завідувач кафедри педагогіки та

психології МНУ імені

В.О.Сухомлинського

Кузьменко Юлія Василівна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала:

студентка VI курсу групи 664 Мз

Резнік Наталія Олександрівна

(П.І.Б.)

Спеціальності:

053 «Психологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПІ:

«Психологія»

(повне найменування вищого навчального закладу)

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Корольова О.В		
Розділ 1	Корольова О.В		
Розділ 2	Корольова О.В		
Розділ 3	Корольова О.В		
Висновки	Корольова О.В		

7. Дата видачі завдання 26.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2024	
2.	Розділ 1.Теоретичні засади дослідження психічного типу особистості та уваги дітей старшого дошкільного віку	вересень 2024	
3.	Розділ 2. Емпіричне дослідження взаємозв'язку психічного типу особистості з властивостями уваг у дітей старшого дошкільного віку	вересень-жовтень 2024	
4.	Висновки	листопад 2024	
5.	Передкваліфікаційна практика	02.09 – 15.09. 2024	
6.	Оформлення списку використаних джерел та літератури, додатків	листопад 2024	
7.	Попередній захист	25.11.2024	
8.	Рецензія на дипломну роботу	18.11.2024	
9.	Захист дипломної роботи	20.12 2024	

Студент

(підпис)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Резнік Н.О.

(прізвище та ініціали)

Корольова О.В.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Резнік Н.О. Взаємозв'язок психічного типу особистості з властивостями уваги у дітей старшого дошкільного віку.

Магістерська робота на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю

053 «Психологія». – Чорноморський національний університет імені Петра Могили МОН України, Миколаїв, 2024.

У даному матеріалі розглядається взаємозв'язок між психічним типом особистості та властивостями уваги у дітей старшого дошкільного віку. Психічний тип особистості є однією з провідних детермінант розвитку вищих психічних функцій, зокрема уваги, яка формується у дошкільному віці. Увага дитини є фундаментом для успішного навчання, проте у дошкільному віці характерними є нестійкість уваги та деструкції у розвитку її властивостей, що може призводити до порушень уваги та ускладнювати навчально-пізнавальну діяльність.

Матеріал підкреслює важливість вивчення взаємозв'язку між психічним типом особистості та властивостями уваги у дошкільному віці. Дослідження показує, що різні психічні типи особистості мають свої особливості у розвитку уваги. Наприклад, холерики мають труднощі з концентрацією, сангвініки швидко переключають увагу, флегматики відзначаються стійкістю уваги, а меланхоліки мають низькі показники стійкості та концентрації уваги.

Проведене емпіричне дослідження виявило, що дошкільники з різними психотипами мають різні рівні розвитку властивостей уваги. Наприклад, діти з психотипом "Квадрат" характеризуються високими рівнями стійкості та переключення уваги, тоді як діти з психотипом "Прямокутник" мають низькі рівні розвитку усіх властивостей уваги.

Це дослідження є важливим для педагогів та психологів, оскільки дозволяє розробити рекомендації для підвищення ефективності розвитку уваги у дітей з урахуванням їх психічних типів.

Ключові слова: старший дошкільний вік, темперамент, знання, вміння, навички, пам'ять, увага, мислення, сангвінік, холерик, меланхолік, флегматик.

Список публікацій здобувача: Астремська І.В., Резнік Н.О.

Вплив темпераменту на засвоєння знань, умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку. Габітус. Науковий журнал з соціології та психології. 2024. Випуск 64/24. Секція 3 Вікова та педагогічна психологія. Юридична психологія. С. 37 -42. (фахове видання, ISSN: 2663-5208 (Print), 2663-5216 (Online))

ABSTRACT

Reznik N.O. The relationship between the mental type of personality and the properties of attention in children of senior preschool age.

Master's thesis for the qualification of a master in the specialty 053 "Psychology". - Petro Mohyla Black Sea National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Mykolaiv, 2024.

This material examines the relationship between the mental type of personality and the properties of attention in children of senior preschool age. The mental type of personality is one of the leading determinants of the development of higher mental functions, in particular attention, which is formed in preschool age. A child's attention is the foundation for successful learning, however, in preschool age, instability of attention and destruction in the development of its properties are characteristic, which can lead to attention disorders and complicate educational and cognitive activities.

The material emphasizes the importance of studying the relationship between the mental type of personality and the properties of attention in preschool age. The study shows that different mental personality types have their own characteristics in the development of attention. For example, choleric people have difficulty concentrating, sanguine people quickly switch attention, phlegmatic people are characterized by stability of attention, and melancholic people have low indicators of stability and concentration of attention.

The conducted empirical study revealed that preschoolers with different psychotypes have different levels of development of attention properties. For example, children with the psychotype "Square" are characterized by high levels of stability and switching of attention, while children with the psychotype "Rectangle" have low levels of development of all attention properties.

This study is important for teachers and psychologists, as it allows developing recommendations for increasing the effectiveness of attention development in children taking into account their mental types.

Keywords: senior preschool age, temperament, knowledge, skills, abilities, memory, attention, thinking, sanguine, choleric, melancholic, phlegmatic.

List of publications of the applicant: Astremska I.V., Reznik N.O.

The influence of temperament on the acquisition of knowledge, skills and abilities in children of senior preschool age. *Habitus. Scientific journal of sociology and psychology*. 2024. Issue 64/24. Section 3 Age and pedagogical psychology. Legal psychology. P. 37 -42. (professional publication, ISSN: 2663-5208 (Print), 2663-5216 (Online))

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ТИПУ ОСОБИСТОСТІ ТА УВАГИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	9
1.1. Сутність та особливості психічних типів особистості.....	9
1.2. Увага як пізнавальний процес, властивості уваги у дітей.....	15
1.3. Особливості уваги та її властивостей у дітей дошкільного віку у різних типів особистості.....	22
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХІЧНОГО ТИПУ ОСОБИСТОСТІ З ВЛАСТИВОСТЯМИ УВАГИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	34
2.1. Дослідження психічного типу особистості дошкільників.....	34
2.2. Дослідження особливостей уваги у дітей дошкільного віку.....	44
2.3. Кореляційний аналіз даних.....	57
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Психічний тип особистості часто виступає однією із провідних детермінант розвитку її вищих психічних функцій та повноцінного розвитку загалом. Однією із вищих психічних функцій особистості, яка детермінується її психічним типом, є увага. Вона формується у дошкільному віці. Увага дитини є фундаментом для успішного навчання дитини. У дошкільному віці характерними є нестійкість уваги, деструкції у розвитку різних властивостей уваги (обсягу, концентрації, стійкості, переключення, розподілу), що призводить до багатьох порушень уваги саме у дітей дошкільного віку. Ці порушення у перспективі стають перепорою в успішній навчально-пізнавальній діяльності дитини. Тому важливо у дошкільному віці приділити увагу вивченню взаємозв'язку між психічним типом особистості та властивостями уваги.

Вивченням психічних типів особистості займалися В. Андрущенко, О. Бабак, Т. Багінська, І. Барановський, В. Рашкова та ін. До проблем дослідження уваги у дітей зверталися О. Амплєєва, Н. Ліпова, Ю. Березюк, Ю. Бугера, Т. Бушуєва, А. Авер'янова, Т. Капінус, Ю. Мішина, Ю. Шевченко, Д. Нестеровська, І. Щічко та ін. Властивості уваги дітей дошкільного віку вивчали М. Дмитренко, І. Калиниченко, А. Колесник, О. Лісовець, А. Шмідт та ін. У наукових розвідках згаданих дослідників простежується взаємозв'язок між темпераментом особистості і властивостями уваги, приділяється велика увага діагностуванню й корекції уваги у дошкільників, проте поза увагою залишаються труднощі у визначенні психотипів особистості у дошкільному віці, неврахування проєктивних методик у цьому напрямі й зосередження уваги на суб'єктивних спостереженнях педагогів і психологів, які працюють з дітьми дошкільного віку. Цікавим у цьому напрямі є підхід до визначення психотипів особистості С. Дилінгера та вивчення кореляцій між психотипом і розвитком властивостей уваги у дітей дошкільного віку. Це й зумовило вибір теми наукового

дослідження – «Взаємозв'язок психічного типу особистості з властивостями уваги у дітей старшого дошкільного віку».

Мета дослідження – встановити взаємозв'язок між психічним типом особистості та властивостями уваги в дітей дошкільного віку та провести емпіричне дослідження психотипу особистості й особливостей уваги дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність та особливості психічних типів особистості;
2. Схарактеризувати властивості уваги у дітей та особливості її розвитку у дітей дошкільного віку з різними психічними типами особистості;
3. Провести емпіричне дослідження психічного типу й особливостей уваги особистості дошкільників та проаналізувати його результати.

Об'єкт дослідження – формування уваги у дітей різного психотипу.

Предмет дослідження – властивості уваги дітей старшого дошкільного віку та її взаємозв'язок з психічним типом особистості.

Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**: *теоретичні*: аналіз наукової літератури (уможливив систематизацію теоретичного матеріалу дослідження, забезпечили адекватний аналіз та визначення теоретичних підходів до визначення психічних типів особистості, розвитку уваги дітей дошкільного віку); порівняльний аналіз); *емпіричні*: методики психодіагностики особливостей уваги дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: психогіометричний тест Сьюзен Дилінгер, коректурна проба; модифікація методу П'єрона-Рузера; методика для вивчення концентрації та стійкості уваги (методика «Знайди і полічи фігури», методика «Простав значки у фігурках», методика «Намалюй такі самі фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало); експеримент; *методи математичної статистики*: коефіцієнт кореляції Пірсона.

Гіпотеза дослідження: припущення про те, що властивості уваги залежать від психотипу особистості дошкільників.

Наукова новизна роботи: вперше проаналізовано взаємозв'язок між психотипом особистості дошкільника і властивостями уваги; удосконалено систему роботи з проведення психодіагностики психотипу особистості і властивостей уваги у дошкільників; набуло подальшого розвитку положення про розвиток особистості у дошкільному віці, про розвиток уваги дошкільників.

Теоретичне значення результатів наукового дослідження полягає у розширенні уявлень про різні підходи до діагностування психотипів особистості, увагу як психологічний феномен, про розвиток уваги у дітей дошкільного віку, про методи психологічної діагностики особливостей уваги у дошкільників.

Практичне значення полягає у використанні результатів проведеного емпіричного дослідження уваги для написання наукових статей із психології з проблем визначення психотипів особистості, діагностики властивостей уваги дітей дошкільного віку та для розробки спецкурсів і методичних рекомендацій для практичних психологів, які працюють з дошкільниками, для розробки методичних порад для психологів і педагогів закладів дошкільної освіти щодо розвитку й корекції властивостей уваги дошкільників із урахування психотипу особистості, для розробки й апробації дидактичних матеріалів до корекційно-розвивальних занять з дітьми дошкільного віку. Окремі положення магістерської роботи можна застосовувати при розробленні навчальних дисциплін для підготовки практичних психологів у закладах вищої освіти.

База дослідження: Дослідження проводиться на основі закладу дошкільної освіти «Школи раннього розвитку «Дітвора» Дослідженням охоплено 30 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років).

Апробація результатів дослідження здійснена на:

- II Міжнародній науково-практичній конференції «SCIENCE IN THE MODERN WORLD: INNOVATIONS AND CHALLENGES» (24-26.10.2024 року, Торонто, Канада);
- XXVII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологічні аспекти розвитку особистості в сучасних реаліях» (6–10.11.2024 року, м. Миколаїв;
- Астремська І.В., Рєзнік Н.О.

Вплив темпераменту на засвоєння знань, умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку. Габітус. Науковий журнал з соціології та психології. 2024. Випуск 64/24. Секція 3 Вікова та педагогічна психологія. Юридична психологія. С. 37 -42. (фахове видання, ISSN: 2663-5208 (Print), 2663-5216 (Online)

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, висновків та списку використаних джерел (59 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 92 сторінки, з яких основного тексту – 68 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ТИПУ ОСОБИСТОСТІ ТА УВАГИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Сутність та особливості психічних типів особистості

Психічним типом особистості називають наявність в особистості певного поєднання рис, на основі яких її можна віднести до певної групи за рядом критеріїв. Існує багато підходів до класифікації психічних типів особистості. К. Юнг запропонував свою концепцію, що ґрунтується на двох основних установках особистості – екстраверсії та інтроверсії, а також чотирьох функціях, які визначають типи орієнтації: мислення, відчуття, інтуїція і почуття. Кожна з цих функцій може проявлятися в екстравертному або інтровертному напрямку [38]. Терміни «екстраверсія» та «інтроверсія» описують різні способи адаптації особистості до навколишнього світу, що визначають рух психічної енергії [38]. Для інтроверсії характерний внутрішній рух психічної енергії, що сприяє орієнтації особистості на свої внутрішні переживання, що визначають її поведінку, в той час як екстраверсія передбачає рух енергії в зовнішній світ, орієнтацію на об'єкти поза собою, що робить поведінку особистості детермінованою зовнішніми факторами [38].

Особистість типу «екстраверт» зазвичай характеризується підвищеним інтересом до подій і людей навколишнього світу, орієнтуючись на зовнішні об'єкти та взаємодії. Водночас особистість типу «інтроверт» орієнтується на свій внутрішній світ, намагається уникати нав'язливих контактів, воліє бути на самоті та фокусується на особистих переживаннях, часто проявляючи схильність до рефлексії [38].

Проте екстравертна й інтровертна установки практично не існують в ізоляції, а пов'язані з однією з чотирьох функцій, до яких відносяться мислення, відчуття, почуття та інтуїція [38]. Якщо в особистості переважає

функція мислення, то вона належить до розумового типу, тобто характеризується розсудливістю, раціональним баченням сутності справи, вмінням керувати своїм емоційним станом, схильністю до аналітичної роботи [38]. Якщо в особистості переважають відчуття, то її відносять до емоційного типу. Вона характеризується емоційністю, вмінням впливати своїми емоціями на емоційний стан оточення, схильністю до компромісів, високим рівнем вразливості [38]. Для особистостей, в яких переважають почуття, характерні реалістичність, педантичність, впевненість, практичність [38]. Особистість, в якій переважає інтуїція, характеризується розвиненою уявою, схильністю до роздумів, винахідливістю, схильністю до роздумів, невпевненістю [38].

Окрім зазначеного, виокремлюють інші теорії про визначення психічних типів особистості. Визначено 16 типів особистості: керівник, командир, організатор, наставник, вихователь, аналітик, гуманіст, захисник, винахідник, реаліст, медіатор, діяч, критик, майстер, лірик, вигадник [39]. У типології Джона Холланда виділяють шість психотипів особистості: реалістичний, дослідницький, соціальний, конвенційний, заповзятливий, артистичний [50]. За типологією Шпрангера на основі її ціннісних орієнтацій виділяють такі типи особистості: теоретичний, економічний, естетичний, соціальний, політичний, релігійний [50]. За поглядами Ненсі Мак-Вільямс розмежовують такі типи особистості: психопатичний (схильність до агресії, ризиковість, емоційна відчуженість), нарцисичний (нестабільність самооцінки, неприйняття критики, заздрість, впертість, категоричність), шизоїдний (замкнутість), маніакальний (висока працездатність, низька стомлюваність, цілеспрямованість, стресостійкість, товариськість), депресивний (доброта, пасивність, консервативність), параноїдальний (недовірливість, тривожність, схильність до критики інших, конфліктність), obsесивно-компульсивний (прагнення самотності, стабільність, шаблонність), мазохістичний (нав'язливість, схильність до звинувачень інших), артистичний (артистизм, художній смак, епатаж) [39].

У типології, базованій на активності особистості, виділяють такі типи: гармонійний (збалансування відповідальності з ініціативою), продуктивний (відсутність відповідальності за свою ініціативу вирішення питання), рефлексивний (несамостійність, тривожність, нерішучість, слабка ініціатива), виконавчий (зниження ініціативи, взяття відповідальності), функціональний (реалізація чужих ініціатив), споглядальний (висунення ініціатив без взяття відповідальності за їх виконання [39; 50].

Різні психотипи особистості є й відповідно до теорій темпераменту. Під поняттям «темперамент» у психології розуміють індивідуальну особливість людини; вроджену та стійку особливість людської психіки, що здійснює вплив на її збудливість, емоційну вразливість, врівноваженість, швидкість, темп та інтенсивність проходження психічної діяльності [40].

М. Варій трактує поняття темпераменту як стійкої властивості особистості, що виражає індивідуально-своєрідну динаміку психіки і поведінки, яка має однаковий виї вияв у різноманітній діяльності незалежно від її змісту, мети і мотивів [13]. Властивості темпераменту проявляються збудливістю, емоційною вразливістю, врівноваженістю та швидкістю психічної діяльності. Дослідниці В. Рашкова й К. Мілютіна ототожнюють поняття «темперамент» із індивідуальністю кожної людини, наголошуючи, що саме ним визначається поведінка особистості та її ставлення до навколишнього середовища [40, с. 70].

Різні особистості характеризують різним проявом і ступенем реакції на дію подразників. Для одних така реакція є повільною та спокійною, а для інших – активною, жвавою або ж навіть характеризується надлишковою афективністю, тобто проявами агресивного поводження, спалахами гніву. Темперамент характеризується такими особливостями, як: пластичність, ригідність, сензитивність, реактивність, резистентність, інтровертність та екстравертність [48].

Початок вчення про темперамент пов'язане із давньогрецьким лікарем та філософом Гіппократом. Він є засновником гуморальної теорії, за якою

тип темпераменту людини зумовленим переважанням певної рідини в її організмі: крові, чорної жовчі, світлої жовчі та слизу. За цією теорією, якщо в організмі є переважання крові, то в такої людини тип темпераменту сангвінік. Якщо в організмі переважає слиз, то така людина має тип темпераменту флегматик. За умов переважання світлої жовчі особа має холеричний тип темпераменту, а коли переважає чорна жовч, йдеться про меланхоліків [48].

Німецьким філософом І. Кантом запропоновано авторську характеристику різних типів темпераменту на основі гуморальної теорії. Філософ стверджував, що флегматики керуються насамперед почуттями, меланхоліки є прикладом справжньої доброчинності, холерикам притаманне розвинене почуття честі, а у сангвініків найрозвиненішим є почуття прекрасного [31, с. 290, 291]. Але таке бачення могло свідчити про сплутування ознак темпераменту із рисами характеру людини. Тому у психологічній науці найчастіше послуговуються гуморальною теорією Гіппократа [31, с. 290, 291].

Для кожного із типів темпераменту характерні свої психологічні особливості. Зокрема, сангвінік характеризується сильною, зрівноваженою, жвавою нервовою системою, нервова система. Люди із таким типом темпераменту люблять жарти, високою швидкістю реакції, здатність до легкої комунікації з іншими, товариськістю, здатністю до збереження самоконтролю й самовладання в будь-яких ситуаціях [31, с. 290, 291]. Для флегматиків характерна сильна, зрівноважена але інертна нервова система, повільність реакцій, стабільний настрій, здатність зберігати спокій, постійність у власних звичках, складність до пристосування до нових умов [посилання]. Для холериків характерне превалювання процесів збудження над гальмуванням, нетерплячість, надмірна збудливість, різкість, підвищена схильність до невротичних конфліктів чи зривів, неприборканість, чергування позитивних циклів підйому настрою та енергійності із негативними циклами спаду [31, с. 290, 291]. Меланхоліки характеризуються

слабкою нервовою системою, підвищеною чутливістю до найменших подразників, розгубленістю, невпевненістю в собі, подавленістю, високою тривожністю [31, с. 290, 291].

Темперамент має визначальний вплив на особистість. Автори багатьох наукових розвідок переконливо доводять вплив темпераменту на процес навчання особистості та загалом успішність навчальної діяльності (І. Андрєєва, О. Бабак, Т. Багінська, І. Барановський, Т. Степанова, Л. Федотова) [2, с. 68; 5, с. 44; 6, с. 30; 7, с.40; 47, с. 22; 23, с. 59]. Дослідники також відмічають суттєвий вплив темпераменту особистості на розвиток її мотиваційної сфери, креативності, різних здібностей (В. Терентьєва, О. Томенко, О. Хоменко, Ю. Шестакова) [49, с. 70; 51, с. 62; 54, с. 82]. У наукових дослідженнях саме темперамент виступає провідним корелятом формування, розвитку особистості в цілому (В. Андрущенко) [3, с. 44].

У межах нашого дослідження заслуговує на увагу підхід до визначення психічних типів особистості С. Дилінгер, яка пропонує за психогеоетричним тестом визначати такі психічні типи особистості [37; 44]:

«квадрат» – особистість, які притаманні такі риси, як: невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість;

«трикутник» – особистості з лідерськими якостями, володіють здатністю до концентрації на меті, енергійні, сильні, цілеспрямовані, впевнені у собі особистості, схильні до конкуренції, прагнуть перемог;

«прямокутник» – особистості, які характеризуються незадоволеністю способом, стилем власного життя, які прагнуть кращого, їм притаманна непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших;

«коло» – особистості, наділені високою комунікабельністю, вмінням слухати, високою чутливістю, високим рівнем емпатійності, авторитетністю, намаганням догодити кожному, нерішучістю, недостатнім рівнем організаторських вмінь;

«зигзаг» – особистості, які наділені креативністю, унікальністю, високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності, різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності, нестриманістю, високим рівнем експресивності, ексцентричністю [37; 44]. Основні підходи до визначення психотипів особистості подано на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Підходи до визначення психотипів особистості

Отже, основними теоріями про виділення психічних типів особистості є теорія К. Юнга, що передбачає поділ особистостей на екстравертів, інтровертів, та вчення про чотири типи темпераменту: сангвінік, холерик,

флегматик, меланхолік; на «квадрат», «прямокутник», «коло», «трикутник», «зигзаг» (за С. Дилінгер).

1.2. Увага як пізнавальний процес, властивості уваги у дітей

Увага є багатоаспектним психофеноменом, чим і зумовлений суттєвий інтерес до цього поняття з боку різних науковців і відсутність єдиного бачення сутності терміна. Увага є складним процесом, що полягає у вибіркового сприйманні та обробці інформації, і є основним чинником селективності пізнавальних функцій. Вона забезпечує ефективну організацію та протікання різних психічних діяльностей, сприяючи оптимізації пізнавальних і афективно-вольових процесів. Увага може проявлятися в різних формах: сенсорній (зорова, слухова, тактильна), руховій (пов'язана з моторними процесами, їх контролем і свідомістю), емоційній (світиться яскравими емоційними образами та інтегрується з процесами пам'яті) та інтелектуальній (пов'язана з мисленнєвими операціями та інтелектуальною діяльністю). Увага також існує на різних рівнях: первинному (мимовільному), що не потребує зусиль для фокусування, і вторинному (довільному), який передбачає свідоме залучення зусиль для концентрації на конкретному об'єкті чи завданні [9, с. 31].

Існують різні підходи до дефініції поняття «увага», яку трактують як психофізичну функцію, яка забезпечує процеси виховання та навчання (О. Белова) [9, с. 32], форму психічної діяльності людини, що виявляється у спрямованості та зосередженості свідомості на певних об'єктах, явищах дійсності, переживаннях, які мають для людини певне значення при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше, глибше, ніж інші (Ю. Бугера, Л. Долинська, Ю. Мішина, З. Огороднійчук, О. Скрипченко) [10, с. 14; 12; 32].

Увага відіграє ключову роль у підтримці рівня активності кори великих півкуль головного мозку. Вона формується різними структурами мозку, зокрема генералізованою активацією кори, що забезпечується ретикулярною

формацією середнього мозку, що відповідає за процеси мимовільної уваги. Також існує локальна активація, яка контролюється лімбічною системою та лобовою частиною кори, відповідальними за довільну увагу [9, с. 32]. Дослідження також показують, що увага взаємопов'язана з іншими психічними процесами. Вона не тільки активізує необхідні ділянки кори великих півкуль, але й оптимізує сприйняття інформації, сприяючи її аналізу та обробці в головному мозку людини [9, с. 32].

Увага є важливим фактором, що забезпечує функціонування пізнавальних, емоційних і вольових психічних процесів, а також ефективну роботу свідомості. Вона є основою для організації психічної діяльності людини, фокусуючи увагу на тих об'єктах, які мають певне значення. Успішність в оволодінні різними видами діяльності, зокрема у дітей, значною мірою залежить від рівня їхньої уваги. Вона постійно включена в процеси діяльності та є невід'ємною частиною продуктивної роботи, тісно інтегруючись з пізнавальними процесами та емоційно-вольовими аспектами особистості [32].

Дослідження також підтверджують, що ефективна увага можлива лише за умови активного стану бадьорості, коли організм перебуває в стані спокійної готовності до діяльності. В інших станах, наприклад, під час стресу чи втоми, характеристики уваги змінюються, і вона здатна виконувати лише окремі функції. Варто зазначити, що увага завжди супроводжується змінами в фізіологічному та фізичному стані людини, що пов'язано з її емоційним станом. Здатність до концентрації уваги й вибірковість пізнавальних процесів залежить від того, що в даний момент часу є найбільш важливим для людини, що відповідає її інтересам і потребам на даному етапі життя [21, с. 96].

У психологічній науці виділяють три основні типи уваги: мимовільну, довільну та післядовільну. Кожен тип уваги характеризується певними параметрами: концентрація уваги відображає здатність зосереджуватися на конкретному об'єкті; стійкість – це здатність зберігати фокус на об'єкті

протягом певного часу, не відволікаючись; об'єм уваги визначає кількість об'єктів, які можуть бути сприйняті одночасно; розподіл уваги – здатність одночасно виконувати кілька завдань; перемикання уваги – здатність швидко змінювати фокус з однієї діяльності на іншу [21, с. 96].

Розвиток уваги знаходиться в тісному зв'язку з віковими особливостями. Зокрема, вчені зазначають, що у дітей дошкільного віку значно покращується виконання завдань, що вимагають тривалої вибіркової уваги, навіть якщо ці завдання не потребують активного включення функцій виконавчого модуля. Це свідчить про те, що на цьому етапі розвитку відбувається дозрівання базових механізмів, які забезпечують стійке й довільне утримання уваги на завданнях, що виконуються [21, с. 96].

Розвиток уваги також залежить від цілеспрямованої провідної діяльності (навчання), що детермінує актуальність її розвитку у молодшому шкільному віці, коли стартує формування уважності як особистісної риси, що має прояви у розвитку мимовільної, довільної і післядовільної уваги [1, с. 35].

Ю. Шевченко й Д. Нестеровська до особливостей уваги відносять вибірковий характер пізнавальної діяльності й довільний вибір її об'єктів, зосередженість на психічній діяльності, що передбачає не тільки відгородження від усього стороннього та зайвого, а й ігнорування його [55, с. 134, 135].

Особливістю уваги також є її переключення – це навмисне перенесення уваги з одного на інший предмет, якщо цього вимагає діяльність. Переключення може бути зумовлено або програмою свідомості поведінки, вимогами свідомості, або необхідністю залучення до нового виду діяльності, відповідно до умов, що змінюються. Воно може здійснюватися також і в умовах відпочинку [55, с. 134].

Розподіл уваги є важливою складовою психічної діяльності, що формується в процесі навчання та практичної діяльності. Його розвиток можливий завдяки систематичним тренуванням та формуванню відповідних

навичок. Однак неуважність може стати серйозною перешкодою для ефективного виконання завдань. Вона проявляється в неможливості тривалого й інтенсивного зосередження, а також у схильності до частих відволікань від основної діяльності. Така неуважність часто призводить до зниження продуктивності та неорганізованості в поведінці. Причинами неуважності можуть бути стійка особистісна неуважність, загальна неуважність [37; 44].

Перший етап концентрації уваги здійснюється вже на рівні органів чуття. Сутність уваги виявляється в доборі значущих потреб, що відповідають цій діяльності, та ігноруванні інших – побічних, неважливих. Функція утримання уваги тісно пов'язана з підтримкою діяльності до її завершення, що включає пізнавальні процеси, мнемічні функції, а також рухові та рухові акти. Увага має різні аспекти, зокрема слухову та зорову, що дозволяють ефективно спрямовувати зусилля на важливі стимули. У психології розрізняють мимовільну і довільну увагу, де мимовільна виникає без свідомого наміру, в той час як довільна увага потребує свідомого контролю й зусиль для зосередження на завданні [55, с. 134, 135].

Виділяють також три основних типи уваги: мимовільну, довільну та післядовільну. Мимовільна увага підтримується автоматично завдяки характеру об'єкта, тоді як довільна увага спрямована на свідоме досягнення визначеної мети. Післядовільна увага виникає, коли об'єкт набуває особистісної цінності для людини, що також визначає її спрямованість [9].

Крім того, існують інші типи уваги, такі як сенсорна (зорова, слухова, тактильна), рухова, емоційна та інтелектуальна увага. Сенсорна увага пов'язана з обробкою зовнішніх стимулів, тоді як рухова увага включає залучення моторних процесів і їх свідоме управління. Емоційна увага активується під впливом яскравих емоційних переживань, що пов'язано з пам'яттю та сприйняттям, а інтелектуальна увага фокусується на розумових процесах і аналітичних операціях [9]. Типи уваги узагальнено на рис. 1.2.

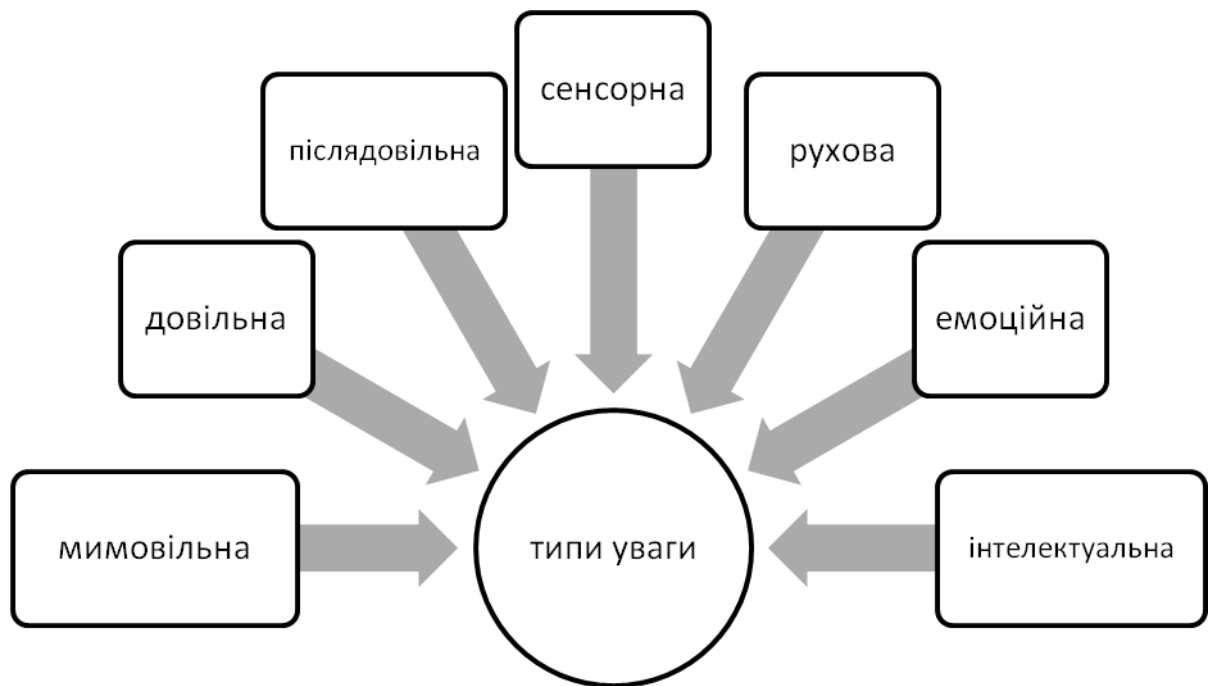

Рис. 1.2. Типи уваги [сформовано автором на основі джерела [9]]

Поряд із типами уваги виділяють ще й рівні уваги: первинний (мимовільний) з яким дитина народжується та вторинний (довільний), який формується впродовж становлення всіх психічних функцій, та являється соціально опосередкованим типом уваги [9, с. 31].

Концентрація уваги визначається рівнем зосередженості на конкретному об'єкті чи завданні.

стійкість уваги характеризується здатністю утримувати фокус на об'єкті або діяльності протягом певного часу, не дозволяючи собі відволікатися;

об'єм уваги описує кількість об'єктів чи аспектів, які можуть одночасно сприйматися та оброблятися в межах уваги;

розподіл уваги полягає в здатності виконувати кілька завдань одночасно, розподіляючи увагу між різними об'єктами чи діями;

перемикання уваги — це здатність швидко змінювати напрямок зосередженості, переходячи від одного виду діяльності до іншого [21, с. 96].

Концентрація уваги виражається в ступені зосередженості на об'єкті; стійкість характеризується тривалістю зосередженості, умінням не відволікатися протягом певного періоду часу; об'єм уваги характеризується кількістю одночасно сприйманих об'єктів; розподіл – це здатність одночасного виконання декількох дій; перемикання – це здатність міняти спрямованість уваги, переходити від одного виду роботи до іншого [55, с. 134, 135].

Ю. Шевченко й Д. Нестеровська до особливостей уваги відносять вибірковий характер пізнавальної діяльності й довільний вибір її об'єктів, зосередженість на психічній діяльності, що передбачає не тільки відгородження від усього стороннього та зайвого, а й ігнорування його [55, с. 134, 135].

Важливою особливістю уваги є її переключення – це навмисне перенесення уваги з одного на інший предмет, якщо цього вимагає діяльність. Перемикання уваги може бути зумовлене змінами в програмі свідомої поведінки або вимогами, що виникають у процесі виконання завдання. Воно також може мати місце в умовах, що змінюються, коли необхідно залучити увагу до нового виду діяльності. Переключення уваги може відбуватися навіть під час відпочинку. Ключову роль відіграє розподіл уваги, який формується в процесі набуття навичок і оволодіння певною діяльністю. Цей процес можна покращити через регулярні вправи та тренування. Однією з проблем, пов'язаних з увагою, є неуважність, яка може проявлятися в труднощах із підтриманням тривалого зосередження або ж у схильності до частих відволікань від основної діяльності. Цей вид неуважності нерідко стає причиною зниження працездатності й неорганізованості поведінки. Причинами неуважності можуть бути стійка особистісна неуважність, загальна неуважність. Перший етап концентрації уваги здійснюється вже на рівні органів чуття. Сутність уваги виявляється в доборі значущих потреб, що відповідають цій діяльності, та ігноруванні інших – побічних, неважливих. Тісно переплітається з добором функцій

утримання цієї діяльності доти, доки не завершиться акт поведінки, пізнавальна діяльність. Виділяють також слухову й зорову увагу. Залежно від характеру спрямованості й зосередження виділяють мимовільну й довільну увагу. Мимовільна увага виникає і підтримується незалежно від свідомих намірів людини. Довільна увага – це свідоме регулювання уваги [55, с. 134, 135].

Розвиток довільної уваги у дітей починається у віці 6–8 років, коли особливо важливим стає розвиток селективної уваги, що дозволяє правильно диференціювати буквені знаки і освоювати процеси читання та письма [23]. У цьому віці увага стає ключовою для таких когнітивних процесів, як сприйняття, уява, мислення та запам'ятовування, а також виступає важливим елементом особистісних властивостей [23].

Умовами розвитку уваги у дошкільному віці можна вважати [23]:

- ✓ створення оптимального ігрового середовища для розвитку уваги,
- ✓ вербалізація дитині оточуючого їй предметного світу,
- ✓ ознайомлення дошкільників із діями і властивостями предметів навколишнього світу,
- ✓ забезпечення значного емоційного перегуку при вивченні дитиною предметного світу,
- ✓ використання дидактичних і сюжетних ігор на стимулювання розвитку уваги,
- ✓ розвиток мовлення дитини дошкільного віку як основної передумови формування уваги;
- ✓ виховання посидючості дитини через цікаві їй форми роботи [16, с. 75].

Важливість уваги в розвитку дитини очевидна, зокрема через численні труднощі, що виникають у дітей із порушеннями уваги, зокрема за наявності синдрому дефіциту уваги. Зокрема, до таких труднощів належать:

проблеми з навчанням, попри нормальний рівень інтелекту. Дитина може мати труднощі в оволодінні навичками читання, навіть частково або повністю не здатна освоїти цю здатність;

відставання в емоційному розвитку. Дитина може бути надмірно емоційною, проявляти вередливість і сильно реагувати на критику, що може проявлятися в її поведінці як "дитячій", навіть при нормальному рівні інтелектуального розвитку;

негативна самооцінка. Постійні зауваження на її адресу, особливо в поєднанні з порівняннями з іншими дітьми, можуть спричиняти агресію, відчуття відчуження від колективу та незадоволення своїм становищем;

часті зміни настрою. Дитина може переходити від сліз до сміху, бути надзвичайно запальною і без попереднього обдумування діяти спонтанно, наприклад, провокуючи конфлікти або псуючи чужі речі;

відсутність почуття небезпеки. Вчинки дітей із дефіцитом уваги можуть бути небезпечними, оскільки вони можуть діяти без урахування можливих наслідків для власного здоров'я або життя, наприклад, залазити на дах чи ходити по тонкому льоду;

низька толерантність до стресів, що підвищує ймовірність емоційних зривів і проблем в адаптації до нових ситуацій або змін у середовищі [16, с. 75].

Отже, увага є специфічною формою психічної діяльності, що проявляється у фокусуванні та концентрації свідомості на конкретних об'єктах або явищах реальності, переживаннях, які є значущими для індивіда. Це відбувається при одночасному ігноруванні інших аспектів, що дозволяє більш глибоко, чітко та повно відобразити вибрані об'єкти. У психології розрізняють кілька видів уваги, зокрема мимовільну, довільну та післядовільну.

1.3. Особливості уваги та її властивостей у дітей дошкільного віку у різних типів особистості.

Увага має ряд особливостей у кожному віковому періоді. Розвиток уваги у дошкільному віці детермінований рядом істотних вікових особливостей цього періоду. Адже у час дошкільного дитинства відбувається розвиток сприймання, пам'яті, мислення, мовлення, уяви, зростання здатності дошкільника до самостійної пізнавальної діяльності, прагнення показати свою індивідуальність, самостійність, спрямувати волю, енергію, дії на досягнення позитивного результату; трансформація самостійності у ключовий прояв пізнавальної активності дошкільника [27, с. 32].

Діти дошкільного віку виявляють здатність до самостійного визначення пізнавальних завдань, створення плану та довготривалої фокусованої уваги, що стимулюється пізнавальним інтересом. Це дозволяє їм самостійно виконувати як розумові, так і практичні завдання. Активність старших дошкільників у розумовій діяльності сприяє розвитку розуміння самостійності як загального поняття та її важливості для особистості, поступово усвідомлюючи її значення [27, с. 32].

Як зазначає О. Лісовець, знання, навички, мотиви та поведінка, які визначають рівень самостійності дошкільників, є динамічними та змінюються з часом. Зі збільшенням віку дитини відбувається удосконалення її знань і вмінь, розвиток уваги, мислення, моральних та волевих якостей, що суттєво впливає на рівень самостійності [27, с. 32].

У дітей раннього віку увага характеризується короткочасністю, недостатньою зосередженістю та мимовільним характером. Вони більше реагують на яскраві, нові або сильні подразники. Увага в цей період є менш мобільною, важко переключається з одного об'єкта на інший, з обмеженим обсягом, і найкраще утримується під час активної діяльності [25]. З віком, як показують дослідження І. Калиниченко та А. Колесника, здатність до концентрації уваги покращується, причому діти шестирічного віку здатні зберігати більш високий рівень уваги, ніж п'ятирічні [23, с. 168].

Дошкільний вік є важливим етапом для розвитку багатьох психічних процесів і якостей особистості, оскільки в цей період спостерігається висока

сенситивність до формування основних пізнавальних функцій. Одним із важливих новоутворень цього віку є поява довільної уваги, яка є основою для формування довільної поведінки та самоконтролю у дитини [14]. Як зазначає Г. Костюк, розвиток довільної уваги безпосередньо пов'язаний із розвитком гальмівної функції волі. Дитина вчиться утримувати увагу на важливих об'єктах, навіть якщо вони не є найбільш цікавими, і намагається зменшити вплив зовнішніх подразників. Проте мимовільна увага не зникає, а продовжує розвиватися, ставши більш стійкою і об'ємною [14, с. 120].

Г. Костюк також акцентує увагу на важливості мовної діяльності в розвитку уваги у дітей дошкільного віку. Називання предметів та дій стимулює у малюків відповідні образи, що дозволяє їм краще орієнтуватися в навколишньому світі та розвивати як мимовільну, так і довільну увагу [14, с. 121]. Зі зростанням віку у дітей змінюється спосіб сприймання вказівок: старші дошкільники починають повторювати інструкції, щоб зосередити увагу на важливих аспектах [14, с. 121].

Т. Дудкевич [20] зазначає, що в процесі розвитку дітей увага стає все більш зосередженою і стійкою завдяки ускладненню їх діяльності. Збільшення тривалості ігор є яскравим показником цього процесу, а також розширення обсягу уваги, що дозволяє дітям одночасно фокусуватися на декількох об'єктах. У старших дошкільників обсяг уваги зростає, і вони стають здатними сприймати кілька об'єктів одночасно, при цьому їх увагу все більше привертають яскравіші та новіші об'єкти діяльності [20].

А. Шмідт підкреслює, що в дошкільному віці діти ще не можуть ефективно виконувати кілька видів діяльності одночасно, що є результатом недорозвиненого розподілу уваги. Що стосується переключення уваги, то ця здатність дає дітям можливість швидко орієнтуватися в навколишньому світі і переходити до нових завдань. Однак переключення уваги зазвичай відбувається тільки тоді, коли нова діяльність є більш цікавою за попередню. Це пояснюється тим, що увага у дітей дошкільного віку є неоднаковою за

тривалістю та інтенсивністю: деякі діти легко переключаються, тоді як інші швидко втомлюються і не можуть довго зосереджуватися на завданні [57].

Особливістю уваги у дітей дошкільного віку є її здатність до довільного контролю, що позитивно впливає на розвиток таких її характеристик, як стійкість, переключення, розподіл і обсяг. Усі ці складові уваги найбільш повно формуються в процесі провідної ігрової діяльності дошкільників. Важливу роль у цьому процесі відіграє дорослий, оскільки без його допомоги дитина не зможе навчитись ефективно управляти своєю увагою. У зв'язку з цим розвиток уваги у дошкільнят потребує цілеспрямованої, систематичної та колективної роботи, що включає активну взаємодію батьків і дітей [57, с. 233, 234].

У контексті розгляду феномена уваги можна цілком погодитися із науковцями, які наголошують, що цей психічний процес є умовою успішного здійснення будь-якої діяльності як зовнішньої, так і внутрішньої, а її продуктом – є якісне виконання відповідної діяльності [19, с. 62]. Властивості уваги є взаємопов'язаними і взаємозумовленими, значущість уваги зростає з віком, зокрема у старшому дошкільному віці розвиток уваги виступає передумовою готовності дитини до школи. Увага дошкільника відображає його інтереси по відношенню до навколишніх предметів і виконуваних з ними дій [19, с.62].

М. Дмитренко виділяє кілька ключових аспектів уваги у дітей дошкільного віку, серед яких: здатність зосереджуватись на певних предметах протягом часу збереження інтересу до них; швидке переключення уваги, спричинене новими об'єктами, що з'являються в полі зору; тісна залежність розвитку уваги від взаємодії між дорослим і дитиною; домінування мимовільної уваги на предметах, які дорослий демонструє дитині; розвиток здатності фокусувати увагу на різноманітних об'єктах, виконуючи з ними дії як самостійно, так і з дорослим; позитивний вплив ігрової діяльності на розвиток уваги, зокрема через демонстрацію нових предметів і способів дій з ними; полегшення перемикання уваги при переході

між різними видами діяльності в ігровій формі; зростаюча увага до емоційно насичених матеріалів; активність дитини в процесі обстеження предметів, що відкривають нові аспекти; вплив режиму дня на розвиток уваги; поступове формування самостійності у діяльності з предметами, що вимагають уваги; взаємозв'язок розвитку уваги з індивідуальними особливостями нервової системи, зокрема типом темпераменту; а також відсутність стійкості уваги на ранніх етапах розвитку [19, с.62 , 63].

Особливо часто у дітей дошкільного віку діагностуються різні порушення уваги, які потребують суттєвих корекційних впливів. Причини порушення уваги дітей часто пов'язують з пошкодженням відповідних структур мозку, що призводить до ослаблення уваги, зменшення її об'єму, порушення концентрації та ін. [9, с. 32]. Розрізняють два типи порушення уваги: модально-специфічне (проявляється тільки в одній і характеризується ігноруванням тих чи інших стимулів, не пов'язане із гностичними чи інтелектуальними деструкціями особистості), модально-неспецифічне (розповсюджується на всі форми та рівні уваги, не дає можливості зосередитись на стимулах різної модальності (зорової, слухової, рухової та ін.) [9, с. 32].

Порушення уваги у дітей дошкільного віку часто корелює із мовленнєвими порушеннями. У дітей дошкільного віку, які мають загальне недорозвинення мовлення, часто спостерігається низька стійкість уваги та обмежені можливості для її розподілу. У таких дітей можуть бути також частково порушені або несформовані всі види контролю за діяльністю: попереджуючий (аналіз умов завдання), поточний (процес виконання) і подальший (оцінка результатів). Труднощі виникають при розподілі уваги між мовленням і практичною діяльністю, що ускладнює виконання завдань. У дітей з ринолалією зазвичай спостерігається розгальмована і нестійка увага, що знижує їх працездатність і ефективність [9, с. 33, 34]. Діти із заїканням мають труднощі з концентрацією уваги, а також знижений рівень довільної уваги, що свідчить про тісний взаємозв'язок між порушеннями

мовлення та функціонуванням уваги. Такі ж проблеми спостерігаються у дітей з фонематичними порушеннями, де нестійкість уваги впливає на інші психічні процеси, зокрема сприймання, пам'ять та мислення [9, с. 33, 34]. У дітей з фонетично-фонематичними і мовними порушеннями спостерігається зниження стійкості і здатності до перемикавання уваги. Крім того, деякі діти з дислалією можуть страждати від швидкої втомлюваності, виснаження і втрати концентрації. У дітей з дизартрією також часто спостерігаються проблеми з увагою, такі як відволікання і забування. Вони мають значно знижені показники в таких властивостях уваги, як розподіл, концентрація, стійкість і перемикавання, що відображає різні мовні порушення [9, с. 33, 34].

Суттєві порушення у розвитку уваги мають діти дошкільного віку із синдромом дефіциту уваги. Діти з порушеннями уваги мають труднощі в освоєнні шкільних предметів, хоча їх інтелектуальні здібності цілком відповідають нормі. Вони можуть зіштовхуватися із проблемами в читанні, не здатні опанувати цю навичку повністю або частково. Також відзначаються затримки в емоційному розвитку, що проявляється у надмірно емоційних реакціях на критику чи невдачі [16, с. 75]. Їх поведінка може виглядати незріліше, ніж у однолітків, хоча рівень інтелектуальний розвитку знаходиться на звичайному рівні для їхнього віку. Часто ці діти мають низьку самооцінку, адже постійно чують критику і порівняння з іншими, що може викликати агресію, відчуження від колективу і почуття нещастя. Їх емоційний стан може змінюватися миттєво, з різкими переходами від плачу до сміху, що робить їх характер запальним і непередбачуваним. У моменти гніву вони можуть проявляти агресію, влаштовувати бійки, кидатися предметами або псувати речі. Такі діти часто не відчують небезпеки, і їхні вчинки можуть бути надзвичайно ризикованими для їхнього життя і здоров'я, наприклад, вони можуть залізти на дах або пройти тонким льодом без розуміння небезпеки. Це часто призводить до травм. Також у них відзначається низька толерантність до стресових ситуацій, що ще більше ускладнює їх соціальну та емоційну адаптацію [16, с. 75].

Діти з розладами аутистичного спектру стикаються з труднощами у розвитку уваги. Дослідження, що стосуються уваги у дітей з аутизмом, виявили нетипові реакції на звукові подразники, що посилюються, коли потрібно розподіляти увагу між слуховими та зоровими каналами літературними джерелами, раннє порушення реакції на звук є одним із найбільш достовірних ознак синдрому дитячого аутизму [21, с. 97, 98]. Для дошкільників з аутизмом характерні значні труднощі у розвитку довільної уваги, з порушенням усіх її основних характеристик: стійкості, концентрації, перемикання, розподілу та вибірковості [21, с. 97, 98]. Властивості довільної уваги, зокрема стійкість і концентрація, які сприяють підтриманню оптимального рівня активності, є порушеними в усіх дітей з аутизмом і синдромом дефіциту уваги [21, с. 97, 98].

Проблеми з увагою характерні для дітей з гіперактивністю. Порушення функцій уваги у дітей дошкільного віку з гіперактивною поведінкою, що супроводжується дефіцитом уваги, проявляються як у внутрішньому, так і в соціальному планах, маючи тривалі негативні наслідки для самооцінки, соціальної адаптації та самореалізації дитини. Надмірна рухова активність, властива таким дітям, призводить до зниження стійкості та концентрації уваги, підвищеного відволікання та розсіювання уваги, що значно ускладнює їх соціальну інтеграцію і навчання [46, с. 121, 123].

Порушення уваги мають діти з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги, який називають «поліформним клінічним нейропсихіатричним розладом спектрального (континуального) характеру і є позитивним розладом з різними формами прояву і ступенем інтенсивності ознак» [43, с. 46]. Головною причиною цього явища є на даний момент функціональна незрілість або порушення роботи підкіркових ядер головного мозку та лобних часток кори головного мозку. Порушення у належній обробці інформації призводять до того, що різноманітні зорові, слухові та емоційні стимули стають для дитини занадто інтенсивними, викликаючи тривогу та роздратування [43, с. 46]. Дітям дошкільного віку із гіперактивним розладом

з дефіцитом уваги важко сконцентруватись на певному завданні та довести його до кінця.

До характеристик гіперактивності у дітей дошкільного віку дослідники відносять дефіцит фокусованої уваги (непослідовність, складнощі з утриманням уваги на одному завданні, нездатність слухати, коли до неї звертаються, схильність до початку завдання, але його незавершення, труднощі в організації діяльності, уникання завдань, що потребують розумових зусиль або є нудними). Також спостерігається рухова гіперактивність (постійний рух, ознаки занепокоєння, менша кількість сну порівняно з іншими дітьми, навіть у дитинстві). Імпульсивність виражається у тому, що дитина може почати відповідати ще до того, як питання буде завершено, часто втручається в розмову, не здатна дочекатися своєї черги чи винагороди, а також демонструє різні варіанти поведінки і результатів при виконанні завдань [4, с. 10].

Діти з гіперактивним розладом з дефіцитом уваги характеризуються патологічно низькими показниками уваги, пам'яті, слабкістю розумових процесів у цілому при нормальному рівні інтелекту, високими рівнями імпульсивності та емоційної насиченості спілкування, бігом, метушливістю, розсіяністю уваги, неможливістю зосередження на одному предметі, постійним переключенням на різні інші види діяльності [17, с. 41, 45].

Діти з порушеннями мовленнєвого розвитку мають низьку пізнавальну активність, слабку концентрацію та несформованість контролю за власними діями, несформованістю властивостей довільної уваги, швидкою втомлюваністю, підвищеною дратівливістю, легкістю відволікань на інші види діяльності, труднощами у сприйманні й розумінні вербальних інструкцій дорослих [45, с. 374].

Авторами наукових розвідок доводиться взаємозв'язок між увагою та психотипом особистості, зокрема між типом темпераменту [52]. У холериків рівень стійкості та концентрації уваги залежить від того, наскільки вони усвідомлюють необхідність виконання завдання, їх особистої мотивації до

діяльності та інтересу до неї. Зазвичай у них спостерігаються труднощі з початковим зосередженням уваги, оскільки вони можуть часто відволікатися на початкових етапах завдання. Сангвініки, в свою чергу, демонструють високу здатність до швидкого зосередження, але не можуть тривалий час підтримувати увагу на одному об'єкті чи діяльності. Вони схильні до частих відволікань або зміни виду діяльності, однак добре справляються з рівномірним і швидким розподілом уваги між різними завданнями. Флегматикам характерна стійка, зосереджена увага до завершення будь-якої діяльності, сприйнятливість до монотонної діяльності, необхідність тривалого часу для зосередження на певній роботі, труднощі в розподілі уваги. У меланхоліків увага нестійка, їм важко зосередитися і розподілити увагу [52] (рис. 1.4).

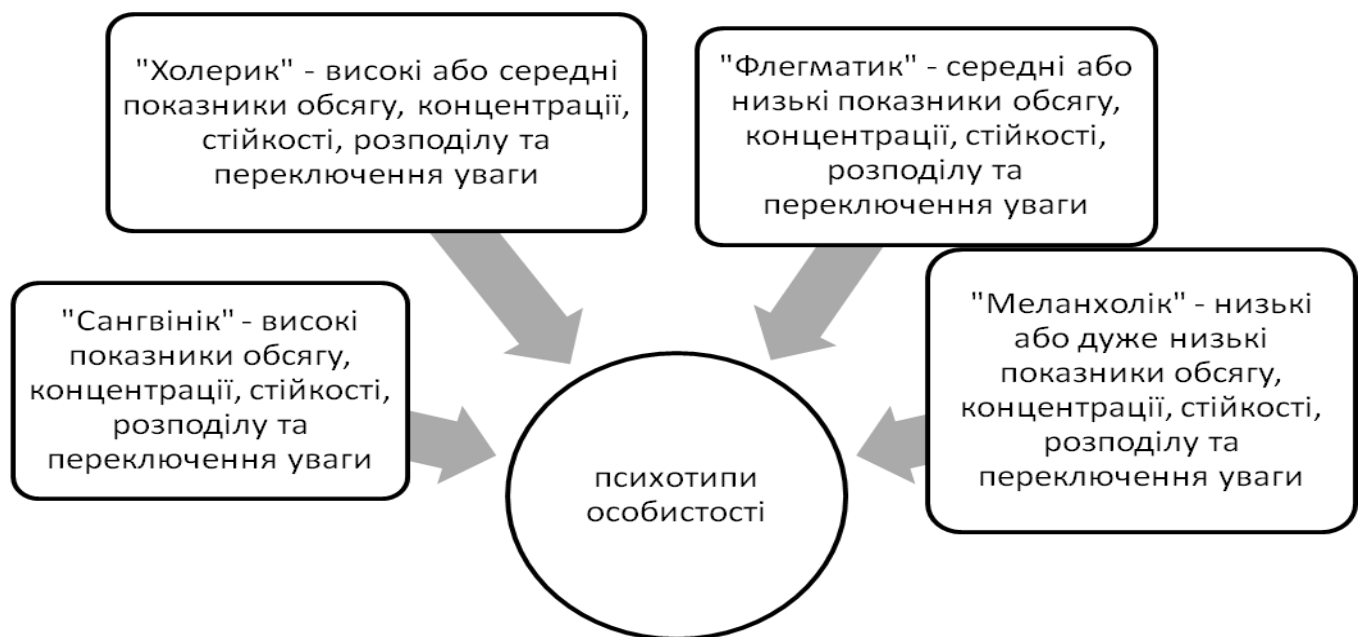

Рис. 1.4. Розвиток уваги у різних психотипів особистості (за Айзенком)
[сформовано автором]

Якщо брати за основу підхід до визначення психічних типів особистості С. Дилінгер, то можна стверджувати, що найкраще усі властивості уваги можуть бути розвинуті в дошкільників з психотипом

«квадрат», «трикутник», на середньому рівні – в дітей психотипу «Коло», «Зигзаг», на низькому – у психотипу «Прямокутник» [37; 44] (рис. 1.5).

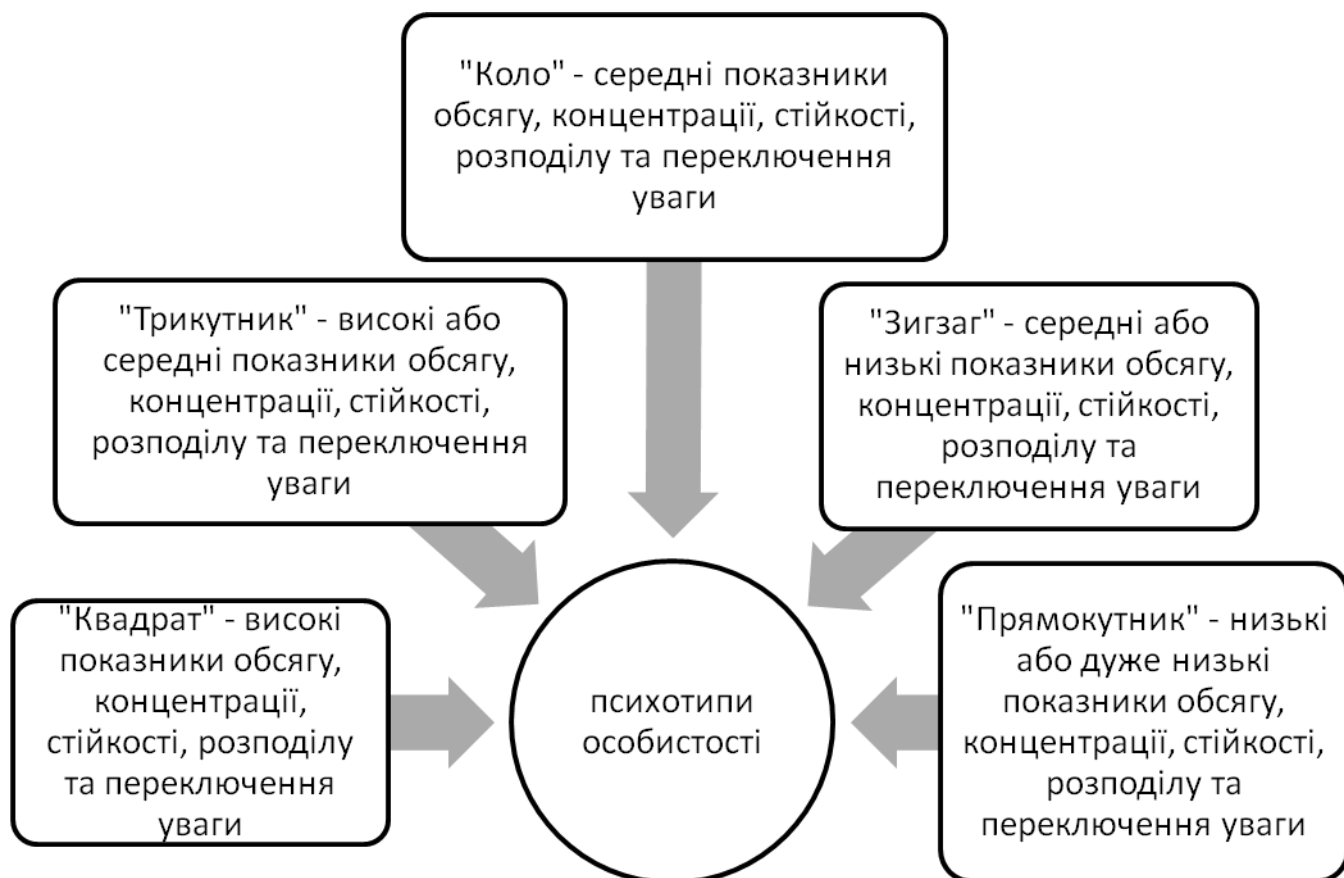

Рис. 1.5. Розвиток уваги у різних психотипів особистості (за Дилінгер)

[37; 44]

Отже, період дошкільного дитинства є сенситивним для розвитку уваги, яка виступає детермінантною успішної пізнавальної, навчальної, виховної діяльності дітей. Основними особливостями уваги дітей дошкільного віку є: зосередженість на певних предметах упродовж періоду збереження інтересу до них; швидке перемикавання уваги через появу у полі зору нових предметів; залежність розвитку уваги від становлення спілкування між дорослим і дитиною; превалювання мимовільної уваги до предметів, які демонструє дорослий дитині; формування здатності із розвитком предметної діяльності самостійно та разом з дорослим виконувати дії з різноманітними предметами, спрямовуючи свою увагу на них; залежність розвитку уваги від режиму дня дошкільника, від особливостей функціонування нервової системи індивідуума, відсутність стійкості уваги.

Увага та її властивості мають певні відмінності в дошкільників з різними типами темпераменту: у холериків фіксується рівномірний розподіл уваги, труднощі в швидкості зосередження, сангвінікам притаманне швидке й нетривале зосередження, рівномірний і швидкий розподіл уваги, флегматикам характерна стійка, зосереджена увага до завершення будь-якої діяльності, необхідність тривалого часу для зосередження на певній роботі, труднощі в розподілі уваги, увага меланхоліків нестійка. Тому властивості уваги мають різний прояв в особистостях різних типів.

Висновки до першого розділу

Основними теоріями про виділення психічних типів особистості є теорія К. Юнга, що передбачає поділ особистостей на екстравертів, інтровертів, та вчення про чотири типи темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік; на «квадрат», «прямокутник», «коло», «трикутник», «зигзаг» (за С. Дилінгер).

Увага є важливою формою психічної діяльності, яка полягає в здатності свідомості людини фокусуватися на конкретних об'єктах, явищах чи переживаннях, що мають для неї певне значення. Це супроводжується абстрагуванням від інших подразників, що дозволяє предметам, які отримують увагу, відображатися в свідомості більш чітко та детально. Увага може бути мимовільною, довільною або післядовільною.

У дітей дошкільного віку увага проявляється через здатність зосереджуватися на певних предметах і підтримувати інтерес до них. Одним із основних аспектів є швидкість перемикання уваги, яке залежить від появи нових стимулів. Розвиток уваги тісно пов'язаний із соціальним контактом дитини з дорослими, а також із активністю та взаємодією в процесі виконання завдань. Важливим фактором є режим дня, а також індивідуальні особливості нервової системи, що впливають на стійкість уваги.

Властивості уваги у дошкільників варіюються в залежності від їх типу темпераменту. Холерики відзначаються рівномірним розподілом уваги, але

мають труднощі із концентрацією. Сангвініки проявляють здатність до швидкого і короткочасного зосередження та швидкого перемикання уваги. Флегматики володіють високою стійкістю й концентрацією уваги, але мають труднощі з її розподілом. У меланхоліків спостерігається низька стійкість і концентрація уваги, а також обмежений розподіл.

Згідно з підходом С. Дилінгера до психічних типів особистості, властивості уваги найкраще розвиваються в дітей із психотипами «квадрат» і «трикутник». Середній рівень розвитку спостерігається у дітей типу «коло» та «зигзаг», тоді як у дітей із психотипом «прямокутник» ці властивості можуть бути менш вираженими.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПСИХІЧНОГО ТИПУ ОСОБИСТОСТІ З ВЛАСТИВОСТЯМИ УВАГИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Дослідження психічного типу особистості дошкільників

Для дослідження взаємозв'язку психічного типу особистості з властивостями уваги у дітей старшого дошкільного віку нами проведено емпіричне дослідження. Воно передбачало такі етапи: організаційний – формулювання мети, завдань дослідження, формування вибір, добір психодіагностичних методик; емпіричний – проведення психодіагностичних процедур; узагальнювальний – аналіз й інтерпретація отриманих емпіричних даних, формулювання висновків.

Дослідження проводиться на основі закладу дошкільної освіти **ЯКОГО?**. Дослідженням охоплено 30 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). Дані про вибірку дослідження подано у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Вибірка емпіричного дослідження

Порядковий номер респондента	Вік респондента	Стать
1	5 років	чоловіча
2	5 років	жіноча
3	6 років	жіноча
4	6 років	жіноча
5	6 років	жіноча
6	5 років	чоловіча
7	5 років	чоловіча
8	5,5 років	чоловіча

9	5,5 років	чоловіча
10	5 років	чоловіча
11	6 років	чоловіча
12	6 років	жіноча
13	5 років	чоловіча
14	5,5 років	жіноча
15	6 років	жіноча
16	5 років	чоловіча
17	5 років	жіноча
18	6 років	жіноча
19	6 років	жіноча
20	6 років	жіноча
21	5 років	чоловіча
22	5,5 років	жіноча
23	6 років	жіноча
24	5 років	чоловіча
25	5 років	жіноча
26	5 років	чоловіча
27	5,5 років	жіноча
28	6 років	жіноча
29	5 років	чоловіча
30	5 років	жіноча

Для дослідження взаємозв'язку психічного типу особистості з властивостями уваги у дітей старшого дошкільного віку обрано такий психодіагностичний інструментарій:

для дослідження психічного типу особистості:

психогеометричний тест Сьюзен Дилінгер [37];

для дослідження властивостей уваги дошкільників:

коректурна проба;
 модифікація методу П'єрона-Рузера;
 методика «Знайди і полічи фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) [34];
 методика «Намалюй такі самі фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) [34];
 методика «Простав значки у фігурках» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) [34].

Психометричний тест Сьюзен Дилінгер спрямований на визначення психологічного типу особистості за допомогою геометричних фігур. За цією проективною методикою досліджуваному пропонується обрати певну послідовність із запропонованих йому фігур, поставивши їх на відповідально перше-п'яте місця. Рангована за першим місцем геометрична фігура (квадрат, коло, трикутник, зигзаг, прямокутник) свідчить про відповідний визначальний психотип особистості [37].

Отримані емпіричні дані за цією методикою подано у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Емпіричні дані за психогіометричним тестом

Респондент	Фігура 1	Фігура 2	Фігура 3	Фігура 4	Фігура 5
Респондент 1	Квадрат	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 2	Коло	Квадрат	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 3	Зигзаг	Квадрат	Трикутник	Коло	Прямокутник
Респондент 4	Прямокутник	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 5	Прямокутник	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 6	Зигзаг	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 7	Квадрат	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 8	Квадрат	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 9	Квадрат	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 10	Квадрат	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 11	Квадрат	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 12	Зигзаг	Прямокутник	Коло	Трикутник	Квадрат

Респондент 13	Трикутник	Прямокутник	Коло	Зигзаг	Квадрат
Респондент 14	Квадрат	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник	Коло
Респондент 15	Коло	Квадрат	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 16	Коло	Квадрат	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 17	Коло	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник	Квадрат
Респондент 18	Коло	Квадрат	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник
Респондент 19	Зигзаг	Прямокутник	Трикутник	Коло	Квадрат
Респондент 20	Квадрат	Прямокутник	Трикутник	Коло	Квадрат
Респондент 21	Трикутник	Квадрат	Прямокутник	Коло	Зигзаг
Респондент 22	Трикутник	Квадрат	Прямокутник	Коло	Зигзаг
Респондент 23	Трикутник	Квадрат	Прямокутник	Коло	Зигзаг
Респондент 24	Трикутник	Прямокутник	Квадрат	Зигзаг	Коло
Респондент 25	Коло	Квадрат	Прямокутник	Трикутник	Зигзаг
Респондент 26	Трикутник	Прямокутник	Квадрат	Зигзаг	Коло
Респондент 27	Трикутник	Прямокутник	Квадрат	Зигзаг	Коло
Респондент 28	Трикутник	Прямокутник	Квадрат	Зигзаг	Коло
Респондент 29	Зигзаг	Прямокутник	Коло	Квадрат	Трикутник
Респондент 30	Зигзаг	Прямокутник	Коло	Квадрат	Трикутник

Дані про психотипи респондентів дослідження узагальнено на рис. 2.1.

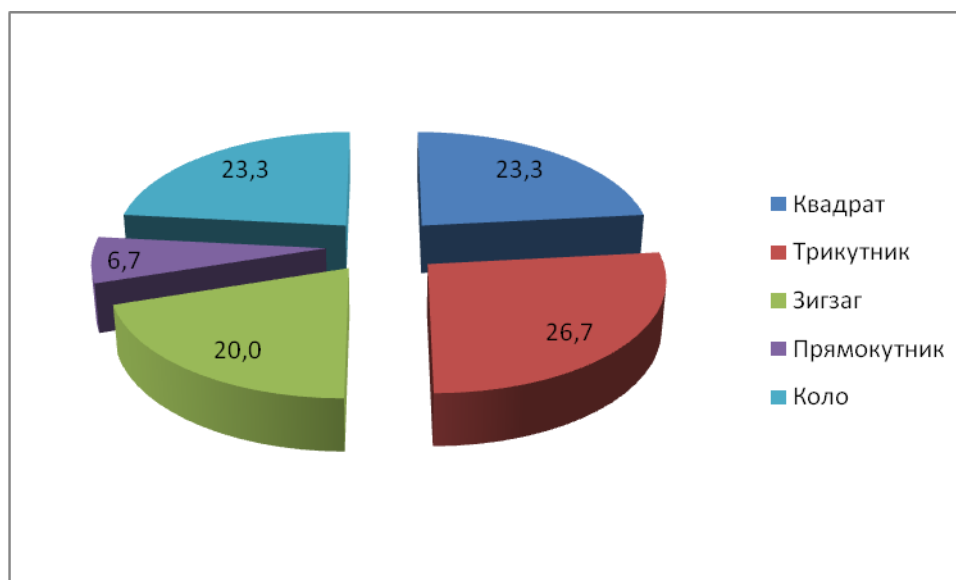

Рис. 2.1. Узагальнені дані про психотип особистості за психогеоетричним тестом (фігура 1)

Як бачимо з рис. 2.1, в аналізованій нами вибірці переважають старші дошкільники з психотипом «Трикутник», на другому місці – дошкільники психотипу «Квадрат» і «Коло», на третьому – з психотипом «Зигзаг». Найменш представлені в аналізованій вибірці дошкільники психотипу «Прямокутник». «Квадрат» – особистість, які притаманні такі риси, як: невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість. «Трикутник» – особистості з лідерськими якостями, володіють здатністю до концентрації на меті, енергійні, сильні, цілеспрямовані, впевнені у собі особистості, схильні до конкуренції, прагнуть перемог. «Прямокутник» – особистості, які характеризуються незадоволеністю способом, стилем власного життя, які прагнуть кращого, їм притаманна непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших. «Коло» - особистості, наділені високою комунікабельністю, вмінням слухати, високою чутливістю, високим рівнем емпатійності, авторитетністю, намаганням догодити кожному, нерішучістю, недостатнім рівнем організаторських вмінь. «Зигзаг» – особистості, які наділені креативністю, унікальністю, високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності, різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності, нестриманістю, високим рівнем експресивності, ексцентричністю [37; 44].

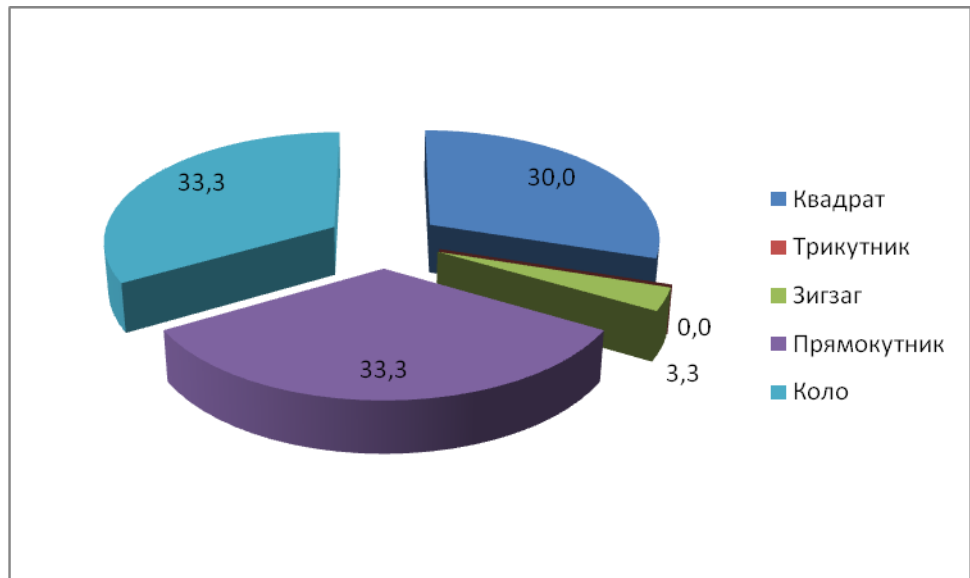

Рис. 2.2. Узагальнені дані про психотип особистості за психогіометричним тестом (фігура 2)

Як видно із рис. 2.2, більшість досліджуваних на друге місце поставили квадрат, прямокутник і коло. Це дає підстави стверджувати, що їм, окрім провідного визначеного домінуючим психотипом набору рис, значною мірою також притаманні невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість; непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших; вони також наділені високою комунікабельністю, вмінням слухати, високою чутливістю, високим рівнем емпатійності, авторитетністю, намаганням догодити кожному, нерішучістю, недостатнім рівнем організаторських вмінь.

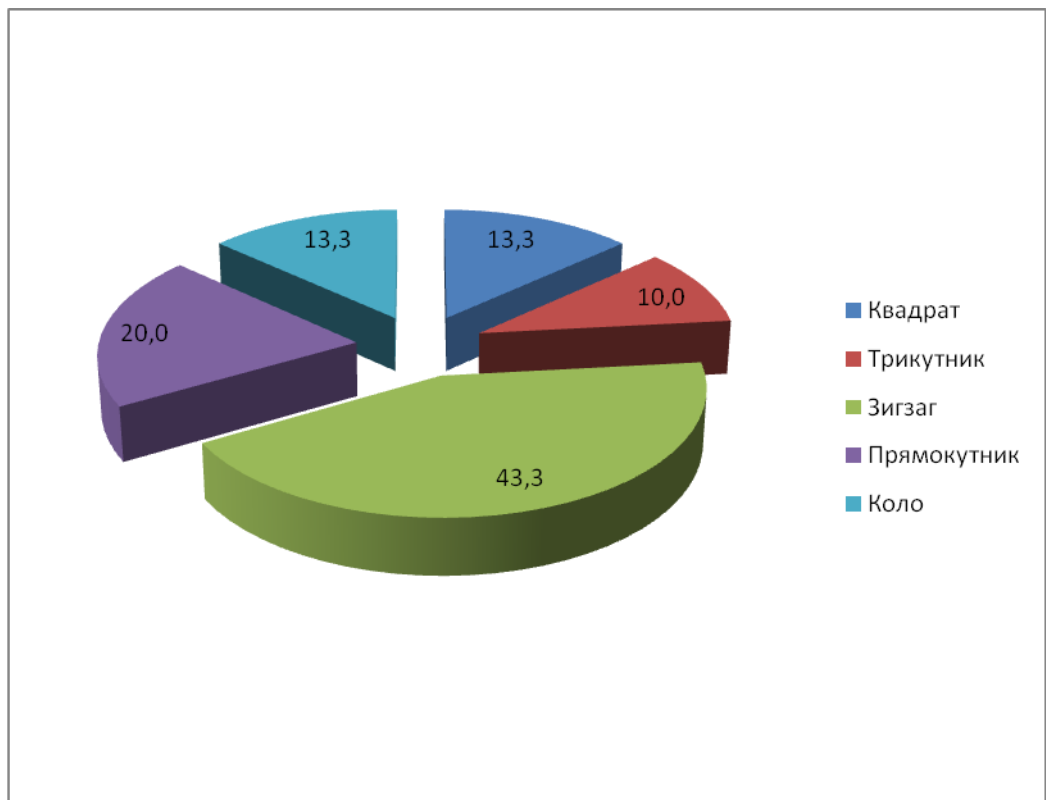

Рис. 2.3. Узагальнені дані про психотип особистості за психогіометричним тестом (фігура 3)

Як видно із рис. 2.3, більшість досліджуваних на третє місце поставили зигзаг. Це дає підстави стверджувати, що їм, окрім провідного визначеного домінуючим психотипом набору рис, певною мірою також притаманні креативність, унікальність, вони також наділені високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності, різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності, нестриманістю, високим рівнем експресивності, ексцентричністю.

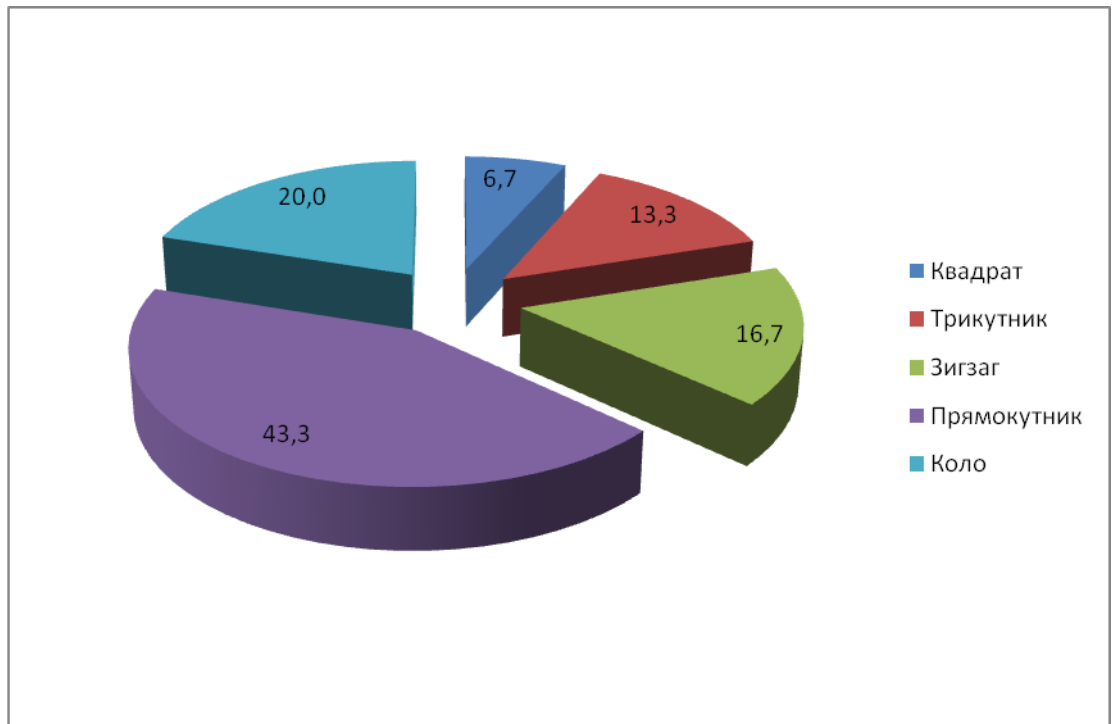

Рис. 2.4. Узагальнені дані про психотип особистості за психогіометричним тестом (фігура 4)

Як видно із рис. 2.4, більшість досліджуваних на четверте місце поставили прямокутник. Це дає підстави стверджувати, що їм, окрім провідного визначеного домінуючим психотипом набору рис, у деякій мірі характерні такі якості, як: незадоволеність способом, стилем власного життя, непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших.

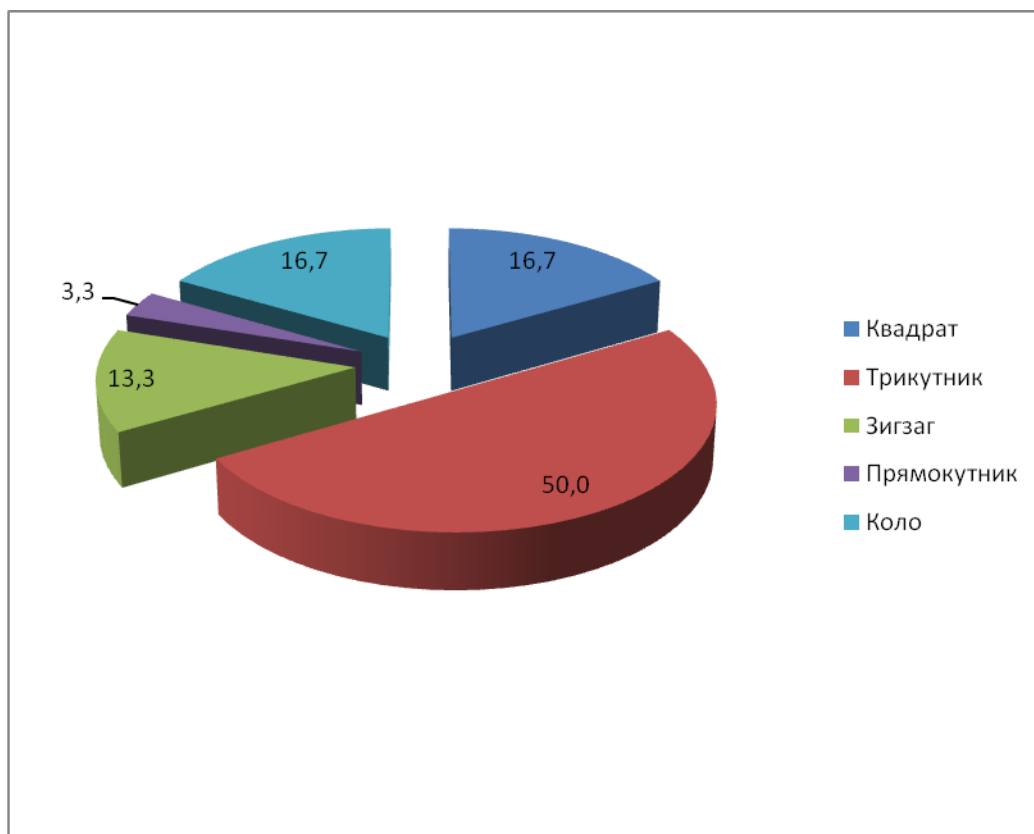

Рис. 2.5. Узагальнені дані про психотип особистості за психогіометричним тестом (фігура 5)

Як видно із рис. 2.5 більшість досліджуваних на п'яте місце поставили трикутник, що їм значно не вистачає таких рис, як: лідерство, здатність до концентрації на меті, енергійність, цілеспрямованість, впевненість у собі особистості, схильність до конкуренції, прагнення до перемог.

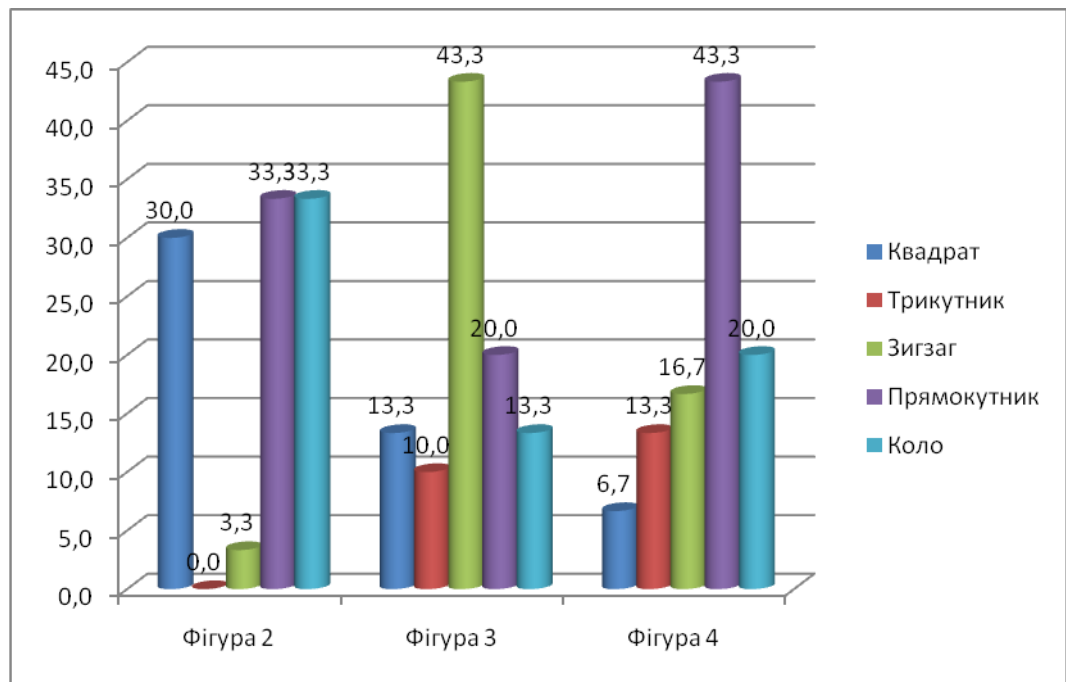

Рис. 2.6. Фігури, яким досліджувані надали 2, 3, 4 ранг, %

Як видно із рис. 2.6, більшість досліджуваних на друге місце поставили квадрат, прямокутник і коло, на третє – зигзаг, на четверте – прямокутник, що вказує на вираженість в аналізованій вибірці додаткових рис, осипаних в психогеоетричному тесті.

Отже, за результатами психогеоетричного тесту встановлено, що серед дошкільників аналізованої нами вибірки переважають особи з психотипом «Трикутник», на другому місці – дошкільники психотипу «Квадрат» і «Коло», на третьому – з психотипом «Зигзаг. Окрім домінуючих рис цих психотипів їм також притаманні невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість; певною мірою також притаманні креативність, унікальність, вони також наділені високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності,

різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності; у деякій мірі характерні такі якості, як: незадоволеність способом, стилем власного життя, непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших. Також дошкільникам аналізованої нами вибірки їм значно не вистачає таких рис, як: лідерство, здатність до концентрації на меті, енергійність, цілеспрямованість, впевненість у собі особистості, схильність до конкуренції, прагнення до перемог.

2.2. Дослідження особливостей уваги у дітей дошкільного віку

Для проведення емпіричного дослідження порушень уваги у дітей старшого дошкільного віку обрано такі параметри розвитку уваги: обсяг і концентрація уваги, стійкість уваги, переключення і розподіл уваги. Для визначення обсягу і концентрації уваги нами обрано коректурну пробу, модифікацію методу П'єрона-Рузера, методику «Знайди і полічи фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) [36].

Методика психодіагностики "Коректурна проба" (згідно з Б. Бурбоном) дозволяє оцінити рівень концентрації уваги, уважність і посидючість дітей. У рамках цієї методики дитині пропонують серії букв, у яких вона повинна закреслити першу букву в кожному ряду, переглядаючи букви зліва направо. Завдання полягає в тому, щоб підкреслити всі букви, що повторюються, згідно з першою в ряду. Ця методика дає змогу визначити обсяг уваги, зважаючи на кількість переглянутих букв, а також концентрацію, оцінюючи кількість помилок. Результати тесту дозволяють класифікувати рівень стійкості уваги у дитини: дуже висока, висока, середня, низька чи дуже низька [36].

Методика психодіагностики «Коректурна проба» (згідно з Б. Бурбоном) передбачає надання досліджуваному набору букв, серед яких він має швидко закреслити першу букву кожного ряду. Завдання поєднує

потребу в точності та швидкості виконання. Результати цієї методики дозволяють оцінити не тільки рівень уваги, а й важливі характеристики, необхідні для ефективного навчання та пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку та молодших школярів. Серед таких характеристик — ретельність, посидючість і здатність до швидкого виконання письмових завдань [36]. На основі даних цієї методики також можна судити про рівень готовності досліджуваних до шкільного навчання.

Оцінка роботи респондентів за згаданою вище методикою проводиться за кількістю пропущених елементів за одиницю часу і загальної кількості проаналізованих знаків. Розрахунок концентрації уваги здійснюється за формулою:

$K = 2C/O$ (К – концентрація, С – переглянуті рядки, О – помилки, до яких відносяться пропуски і неправильно закреслені елементи) [36].

На основі отриманого числового показника робиться висновок про рівень концентрації уваги (чим вищий числовий показник, тим вища концентрація уваги). Проте варто зауважити, що отриманий емпірично показник не має встановлених числових значень, тому що залежить від конкретного стимульного матеріалу. Але при цьому показник «концентрація» не має перевищувати кількість переглянутих рядків.

За методикою психодіагностики «Коректурна проба» (за Б. Бурбоном) рівень стійкості уваги визначається за такою формулою:

$A = S/t \times 10$ (S – загальна кількість переглянутих елементів, t – період часу). Отримані за цією формулою такі розшифровуються таким чином: 0-2 бали – дуже висока стійкість, 3-4 бали – висока стійкість уваги, 5-6 балів – середня стійкість уваги, 7-8 балів – низька стійкість уваги, 9-10 балів – дуже низька стійкість уваги [36].

Методика психодіагностики «Коректурна проба» (за Б. Бурбоном) дозволяє розробити індивідуальну стратегію роботи з кожною дитиною, будь то дошкільник чи молодший школяр. Вона допомагає визначити найбільш ефективний характер навчальних завдань для всебічного розвитку уваги, що,

у свою чергу, сприяє оптимальному засвоєнню знань та сприяє гармонійному особистісному зростанню дитини.

За методикою для вивчення концентрації та стійкості уваги (модифікація методу П'єрона-Рузера) дітям пропонується тест із зображеними на ньому квадратом, трикутником, колом і ромбом, у яких зображено відповідні знаки: плюс, мінус, крапка, «пташечка». Досліджуваним потрібно якнайшвидше розставити ці знаки у наведені їм пусті геометричні фігури. За цією методикою оцінюється концентрація й стійкість уваги: високий, середній, низький, дуже низький [36].

Розрахунок за згаданою методикою здійснюється таким чином: фіксується кількість помилок і час, витрачений на виконання завдання. Якщо досліджуваний виконав запропоноване йому завдання за 1 хв 15 сек без помилок, то у нього високий рівень стійкості уваги. Якщо респондентом виконано запропоноване йому завдання на за 1 хв 45 сек з 2 помилками, то у нього середній рівень стійкості уваги. Якщо ж у ході виконання завдання респондентом за 1 хв 50 сек допущено 5 помилок, то йому присвоюється низький рівень стійкості уваги. Коли респондент виконав завдання за 2 хв 10 сек з 6 помилками, то він має дуже низький рівень концентрації і стійкості уваги [36].

Методика «Знайди і полічи фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало) призначена для визначення обсягу й концентрації уваги. Дітям пропонуються картинки із геометричними фігурами, потрібно вказати назви цих фігур і кількість. Методика дає змогу встановити такі рівні обсягу й концентрації уваги: дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький [34].

Результати діагностування за цією методикою оцінюються таким чином: якщо дитина виконала завдання менше як за 60 секунд, то їй нараховується 10 балів, результат виконання завдань за 60 секунд оцінюється у 8-9 балів; якщо дитини виконала завдання упродовж 60-70 секунд, то її результат 4-7 балів, виконання завдання тривалістю 70-80 секунд оцінюється 2-3 балами, а час виконання завдання більше 80 секунд дає підстави оцінити

його 0-1 балами. За кількістю набраних балів робиться висновок про рівні концентрації та обсягу уваги: якщо респондентом набрано 10 балів, то йому присвоюється дуже високий рівень концентрації на обсягу уваги, респондент із 8-9 балами має високий, а 4-7 балами – середній рівні обсягу й концентрації уваги; про низький і дуже низький рівні концентрації та обсягу уваги свідчать результати у 2-3 і 0-1 балів відповідно [34].

Для психодіагностування стійкості уваги використано методику «Намалюй такі самі фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало). За цією методикою досліджуваним потрібно розглянути схематичні зображення бджоли, котика, їжачка, а потім на запропонованих заготовках спробувати намалювати розглянуті попередньо зображення. За цією методикою діагностується рівень стійкості уваги: дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький [34].

Оцінювання результатів згаданої вище методики проводиться так: якщо дитина самостійно впоралася із завданням, то їй нараховується балів, якщо дитиною виконано самостійно завдання із допущенням однієї помилки, то такий результат оцінюється 8-9 балами; результат виконання завдання з 2-3 помилками оцінюється 4-7 балами; якщо при виконанні завдання допущено 4-5 помилок, то досліджуваному присвоюється 2-3 бали; результат виконання запропонованого респондентові завдання з великою кількістю помилок оцінюється 0-1 балами. Відповідно до результатів виконання завдань досліджуваним присвоюються такі рівні стійкості уваги: 10 балів – дуже високий, 8-9 балів – високий, 4-7 балів – середній, 2-3 бали – низький, 0-1 – дуже низький [34].

Для виявлення порушень у переключенні й розподілі уваги дошкільників обрано методику «Простав значки у фігурках» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало). У межах методики дітям пропонується набір різних геометричних фігур і знаків, які потрібно поставити у ці фігури. Дітям потрібно розставити знаки у фігури за зразком і на швидкість. За методикою

може бути діагностовано рівень розвитку переключення та розподілу уваги: дуже високий, високий, середній, низький, дуже низький [34].

Результати діагностування за цією методикою оцінюються таким чином: якщо дитина виконала завдання менше як за 60 секунд, то їй нараховується 10 балів, результат виконання завдань за 60 секунд оцінюється у 8-9 балів; якщо дитини виконала завдання упродовж 60-70 секунд, то її результат 4-7 балів, виконання завдання тривалістю 70-80 секунд оцінюється 2-3 балами, а час виконання завдання більше 80 секунд дає підстави оцінити його 0-1 балами. За кількістю набраних балів робиться висновок про рівні розвитку переключення й розподілу уваги: якщо респондентом набрано 10 балів, то йому присвоюється дуже високий рівень розвитку переключення й розподілу уваги, респондент із 8-9 балами має високий, а 4-7 балами – середній рівні розвитку переключення й розподілу уваги; про низький і дуже низький рівні розвитку переключення й розподілу уваги свідчать результати у 2-3 і 0-1 балів відповідно [34].

Повний опис методик психодіагностики й стимульний матеріал до них наведено у додатках Б, В, Г, Д.

Результати емпіричного дослідження властивостей уваги дітей дошкільного віку наведено нижче.

Таблиця 2.3

**Результати дослідження дітей дошкільного віку за методикою
коректурна проба (за Б. Бурбоном)**

Стійкість уваги	% опитаних
Дуже висока стійкість	13,3
Висока	10,0
Середня	43,3
Низька	20,0
Дуже низька	13,3

Серед дошкільників зафіксовано 13,3 % опитаних із дуже високим рівнем стійкості уваги, 10% респондентів із високим рівнем стійкості уваги, 43,3% дошкільників мають середній, 20% і 13,3% відповідно опитаних мають низький і дуже низький рівні стійкості уваги. Незначна кількість опитаних із дуже високим рівнем стійкості уваги мотивується проявами у невеликої кількості дітей дошкільного віку здатності утримувати певний час увагу на предметі, який досліджується чи вивчається ними. Наявність 40% опитаних із середнім рівнем розвитку стійкості уваги зумовлена тим, що у більшості випадків діти дошкільного віку можуть нетривалий час фокусувати й утримувати увагу, але цього недостатньо для успішної навчально-пізнавальної діяльності у перспективі. Наявність серед опитаних нами респондентів дітей із низьким і дуже низьким рівнями стійкості уваги мотивується низькою здатністю осіб дошкільного віку утримувати увагу на певному предметі.

Таблиця 2.4

**Результати дослідження дітей дошкільного віку за методикою
вивчення концентрації та стійкості уваги
(модифікація методу П'єрона-Рузера)**

Рівень стійкості уваги	% опитаних
Високий	3,3
Середній	33,3
Низький	33,3
Дуже низький	30

Серед дошкільників зафіксовано 3,3 % опитаних із високим рівнем стійкості уваги, 33,3% респондентів із середнім рівнем стійкості уваги, по 40% дошкільників мають низький і дуже низький рівні стійкості уваги.

Незначна кількість опитаних із дуже високим рівнем стійкості уваги мотивується проявами у невеликої кількості дітей дошкільного віку здатності утримувати певний час увагу на предметі, який досліджується чи вивчається ними. Наявність 33,3 опитаних із середнім рівнем розвитку стійкості уваги зумовлена тим, що у більшості випадків діти дошкільного віку можуть нетривалий час фокусувати й утримувати увагу, але цього недостатньо для успішної навчально-пізнавальної діяльності у перспективі. Наявність серед опитаних нами респондентів дітей із низьким і дуже низьким рівнями стійкості уваги (33,3 і 30% відповідно) мотивується низькою здатністю осіб дошкільного віку утримувати увагу на певному предметі.

Таблиця 2.5

**Результати дослідження дітей дошкільного віку за методикою
«Намалюй такі самі фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)**

Рівень стійкості уваги	К-сть дітей	% опитаних
Дуже високий	2	6,7
Високий	3	10,0
Середній	7	23,3
Низький	8	26,7
Дуже низький	10	33,3

Серед дошкільників зафіксовано 6,7% опитаних із дуже високим рівнем стійкості уваги, 10% респондентів із високим рівнем стійкості уваги, 23,3% дошкільників мають середній, 26,7 % опитаних мають низький і 33,3% дуже низький рівні стійкості уваги. Незначна кількість опитаних із дуже високим рівнем стійкості уваги мотивується проявами у невеликої кількості дітей дошкільного віку здатності утримувати певний час увагу на предметі, який досліджується чи вивчається ними. Наявність 33,3% опитаних із низьким рівнем розвитку стійкості уваги зумовлена тим, що у більшості

випадків діти дошкільного віку можуть нетривалий час фокусувати й утримувати увагу, але цього недостатньо для успішної навчально-пізнавальної діяльності у перспективі. Наявність серед опитаних нами респондентів дітей із низьким і дуже низьким рівнями стійкості уваги мотивується низькою здатністю осіб дошкільного віку утримувати уваги на певному предметі. Як бачимо із таблиці 2.2 серед опитаних нами дошкільників переважають діти із низьким і дуже низьким рівнями стійкості уваги.

Таблиця 2.6

**Результати дослідження дітей дошкільного віку за методикою
«Постав значки у фігурках» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)**

Рівень переключення та розподілу уваги	К-сть дітей	% опитаних
Дуже високий	3	10,0
Високий	5	16,7
Середній	8	26,7
Низький	8	26,7
Дуже низький	6	20,0

Серед дошкільників зафіксовано 10 % опитаних із дуже високим рівнем переключення та розподілу уваги, 16,7% респондентів із високим рівнем переключення та розподілу уваги, по 26,7% дошкільників мають середній і низький, 20% опитаних мають дуже низький рівні переключення та розподілу уваги. Порівняно невелика кількість дошкільників із дуже високим і високим рівнями переключення й розподілу уваги пояснюється віковими особливостями цього періоду дитинства, адже у дошкільному віці окремим дітям приманна здатність ефективно розподіляти уваги, переключатися після виконання одного виду роботи на інший, завершивши

при цьому попередній етап виконання певних дій. Переважання в аналізованій нами вибірці дітей із середнім і низьким рівнями переключення й розподілу уваги пояснюється віковими особливостями цього періоду дитинства, адже у дошкільному віці дитині важко контролювати переключення й розподіл уваги, тому дошкільники часто проявляють хаотичність, швидко переключаються із одного предмета на інший, переходять із одного виду діяльності на інший часто не завершивши попередній етап виконання роботи.

Таблиця 2.7

**Результати дослідження дітей дошкільного віку за методикою
«Зайди і полічи фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)**

Рівень концентрації та обсягу уваги	К-сть дітей	% опитаних
Дуже високий	3	10,0
Високий	2	6,7
Середній	12	40,0
Низький	10	33,3
Дуже низький	3	10,0

Серед дошкільників зафіксовано 10 % опитаних із дуже високим рівнем концентрації та обсягу уваги, 6,7% респондентів із високим рівнем концентрації та обсягу уваги, 40% дошкільників мають середній, 33% опитаних мають низький і 10% дуже низький рівні концентрації та обсягу уваги. Незначна кількість опитаних із дуже високим рівнем концентрації та обсягу уваги мотивується проявами у невеликої кількості дітей дошкільного віку здатності утримувати певний час увагу на предметі, який досліджується чи вивчається ними, охоплювати значну кількість предметів. Наявність 40% опитаних із середнім рівнем концентрації та обсягу уваги зумовлена тим, що у більшості випадків діти дошкільного віку можуть охоплювати своєю

увагою незначну кількість предметів, нетривалий час фокусувати й утримувати увагу, але цього недостатньо для успішної навчально-пізнавальної діяльності у перспективі. Наявність серед опитаних нами респондентів дітей із низьким і дуже низьким рівнями концентрації та обсягу уваги мотивується низькою здатністю осіб дошкільного віку охоплювати увагою велику кількість предметів й утримувати уваги на певному предметі.

У межах емпіричного дослідження проведено порівняльний аналіз властивостей уваги у дітей старшого дошкільного віку. Його дані наведено на рис. 2.7 – 2.11.

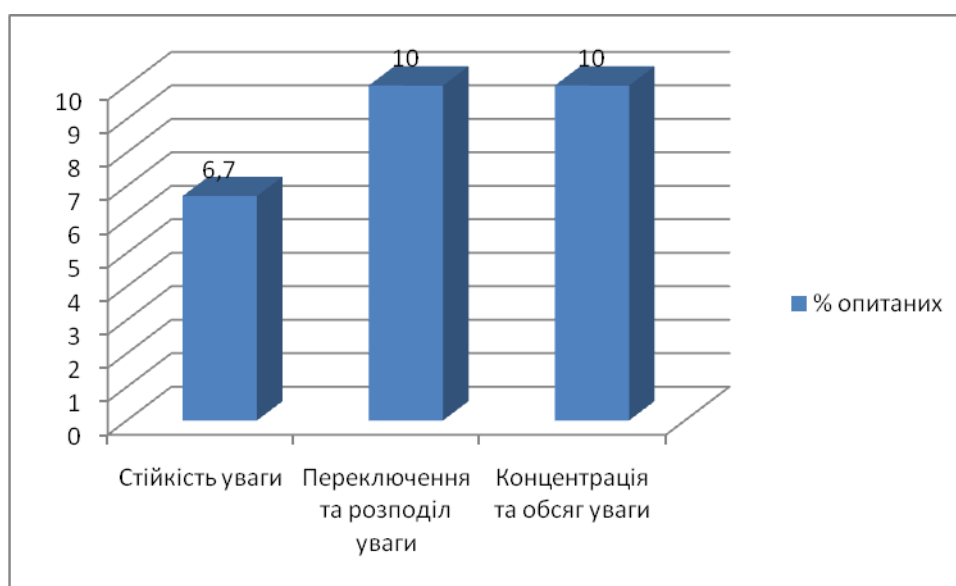

Рис. 2.7 Дошкільники із дуже високим рівнем розвитку уваги, %

Як бачимо із рис. 2.7, в опитаних нами дошкільників на дуже високому рівні краще розвинуті такі параметри уваги, як переключення, розподіл, концентрація й обсяг порівняно зі стійкістю уваги.

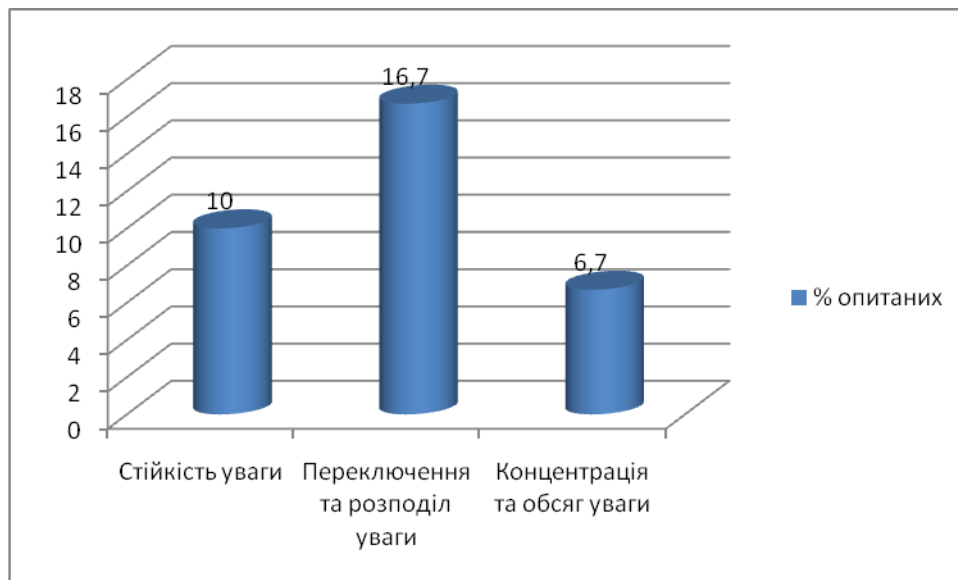

Рис. 2.8. Дошкільники із високим рівнем розвитку уваги, %

За даними рис. 2.8 можна стверджувати, що в аналізованій нами вибірці на високому рівні виражений розвиток такого показника уваги як переключення й розподіл.

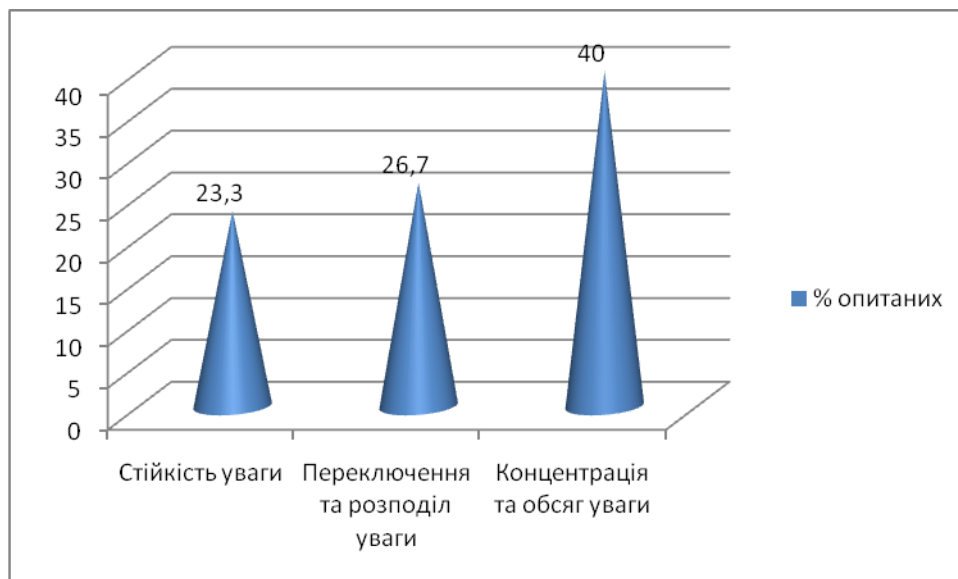

Рис. 2.9. Дошкільники із середнім рівнем розвитку уваги,%

Як видно із рис. 2.9, на середньому рівні у дітей дошкільного віку краще розвинутий такий параметр уваги, як концентрація й обсяг порівняно зі стійкістю, переключенням і розподілом уваги.

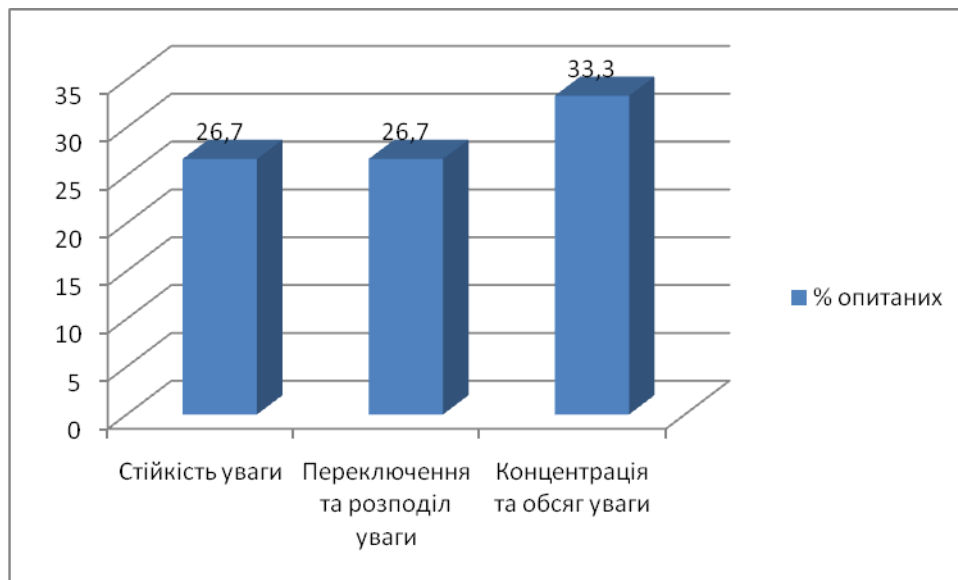

Рис. 2.10. Дошкільники із низьким рівнем розвитку уваги, %

Дані рис. 2.10 засвідчують наявність суттєвих проблем у дошкільників нашої вибірки із концентрацією й обсягом уваги.

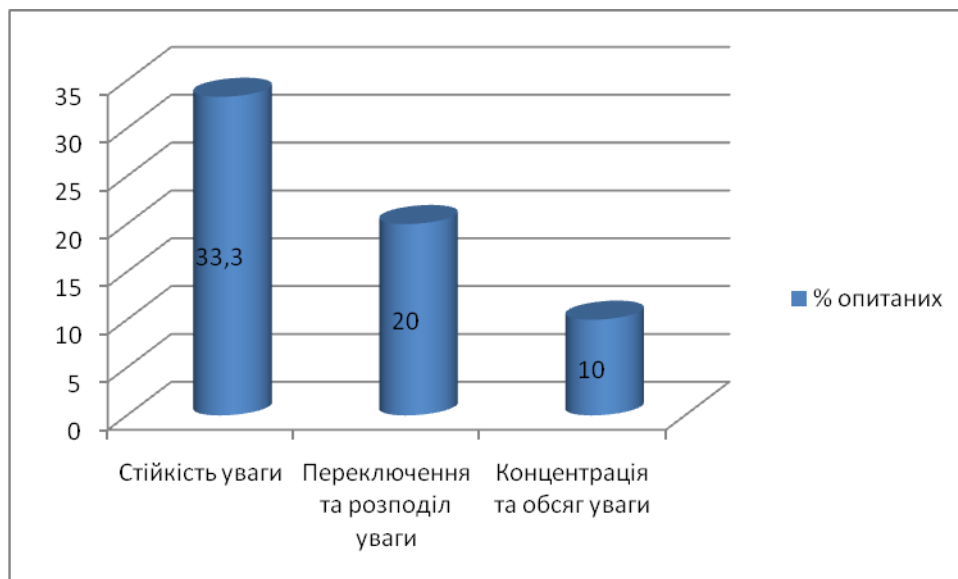

Рис. 2.11. Дошкільники із дуже низьким рівнем розвитку уваги, %

Дані рис. 2.11 засвідчують наявність суттєвих проблем у дошкільників нашої вибірки зі стійкістю уваги.

2.3. Кореляційний аналіз даних

З метою встановлення зв'язку між психотипами особистості і властивостями уваги у дошкільників нами проведено відповідний аналіз. Його результати подано у таблиці нижче.

Таблиця 2.8

Взаємозв'язок між психотипами особистості і властивостями уваги у дошкільників

Респондент	Психотип особистості	Властивості уваги (рівень)		
		Обсяг і концентрація уваги	Стійкість уваги	Розподіл і переключення уваги
Респондент 1	Квадрат	Низький	Середній	Дуже високий
Респондент 2	Коло	Низький	Дуже низький	Середній
Респондент 3	Зигзаг	Низький	Низький	Дуже низький
Респондент 4	Прямокутник	Дуже низький	Низький	Дуже низький
Респондент 5	Прямокутник	Дуже низький	Низький	Дуже низький
Респондент 6	Зигзаг	Середній	Дуже низький	Дуже низький
Респондент 7	Квадрат	Низький	Середній	Дуже високий
Респондент 8	Квадрат	Низький	Середній	Дуже високий
Респондент 9	Квадрат	Дуже високий	Високий	Високий
Респондент 10	Квадрат	Дуже високий	Високий	Високий
Респондент 11	Квадрат	Дуже високий	Високий	Високий
Респондент 12	Зигзаг	Середній	Дуже низький	Середній
Респондент 13	Трикутник	Середній	Середній	Дуже низький
Респондент 14	Квадрат	Середній	Високий	Високий
Респондент 15	Коло	Середній	Дуже низький	Середній
Респондент 16	Коло	Середній	Дуже низький	Середній
Респондент 17	Коло	Середній	Дуже низький	Середній
Респондент 18	Коло	Середній	Дуже низький	Середній
Респондент 19	Зигзаг	Середній	Дуже низький	Середній
Респондент 20	Квадрат	Низький	Високий	Високий

Респондент 21	Трикутник	Високий	Середній	Середній
Респондент 22	Трикутник	Високий	Середній	Дуже низький
Респондент 23	Трикутник	Низький	Середній	Низький
Респондент 24	Трикутник	Низький	Низький	Низький
Респондент 25	Коло	Середній	Дуже низький	Низький
Респондент 26	Трикутник	Низький	Низький	Низький
Респондент 27	Трикутник	Низький	Низький	Низький
Респондент 28	Трикутник	Низький	Низький	Низький
Респондент 29	Зигзаг	Дуже низький	Низький	Низький
Респондент 30	Зигзаг	Низький	Дуже низький	Низький

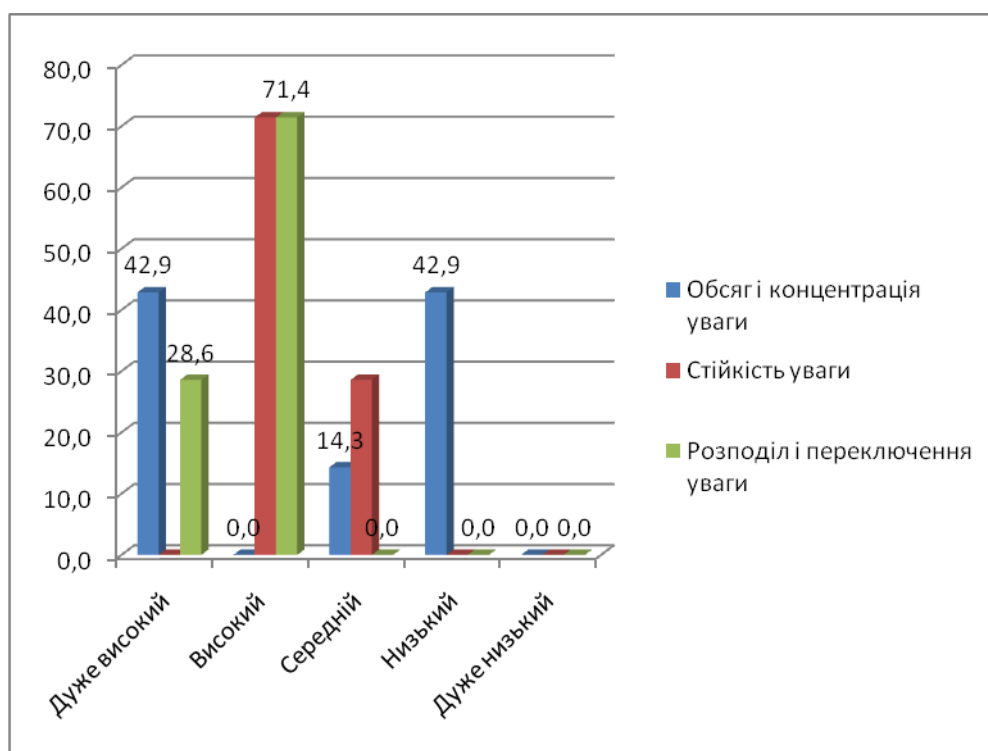

Рис. 2.12. Властивості уваги у дошкільників з психотипом «Квадрат», %

Як видно із рис. 2.12, дітям дошкільного віку з психотипом «Квадрат» в більшій мірі притаманні дуже високий і високий рівень стійкості й переключення уваги, обсягу й концентрації уваги, стійкості уваги, тобто особистості зазначеного психотипу можуть легко утримувати увагу на певному об'єкті, виконувати певні завдання при цьому, легко переключатися

з одного виду діяльності на інший, розподіляти свою увагу на виконання поставлених перед ними завдань.

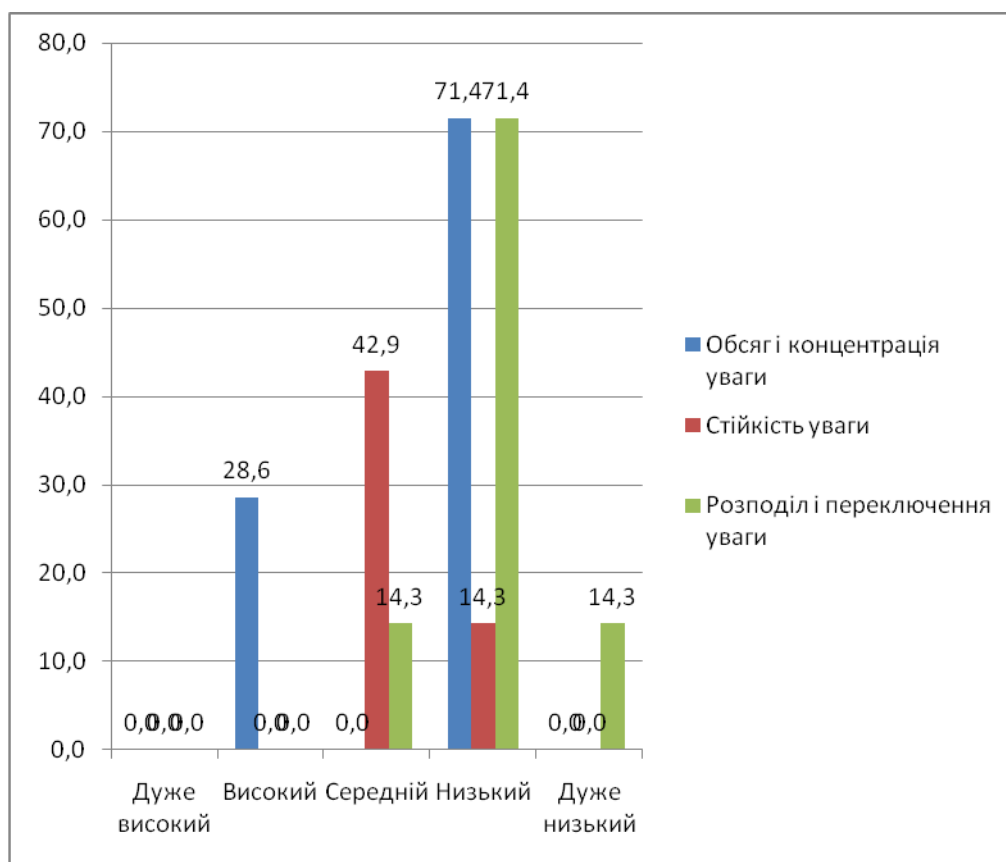

Рис. 2.13. Властивості уваги у дошкільників з психотипом «Трикутник»

На основі даних рис. 2.13 можна стверджувати, що дошкільники психотипу «Трикутник» характеризуються середнім і низьким рівнями розвитку обсягу і концентрації, розподілу й переключення уваги. Також менше половини опитаних мають середній рівень стійкості уваги. У менше третини респондентів зафіксовано високий рівень розвитку обсягу й концентрації уваги.

Це є основою для підтвердження того, що діти дошкільного віку з психотипом «Трикутник» мають певні труднощі у фокусуванні й утриманні уваги на предметі чи об'єкті пізнання, що ускладнює когнітивний процес. Також діти аналізованої вибірки з психотипом «Трикутник» мають проблеми з переключенням і розподілом уваги, що теж негативно позначається на виконанні ними навчально-пізнавальних завдань, адже таким дошкільникам

складно переключитися з одного об'єкта спостереження на інший та розподіляти свою увагу в межах виконання поставлених перед ними завдань.

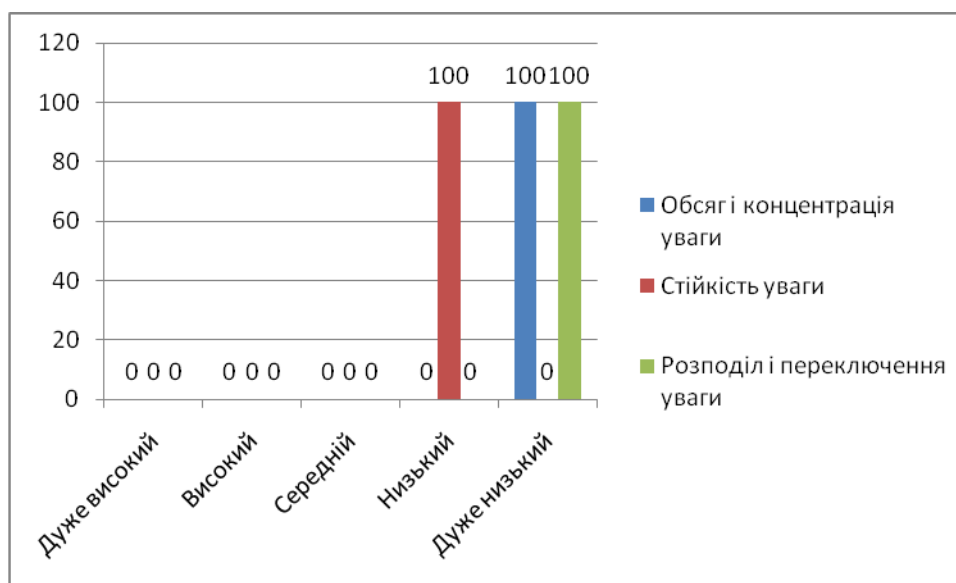

Рис. 2.14. Властивості уваги у дошкільників з психотипом «Прямокутник»

Як бачимо з рис. 2.14, у дошкільників з психотипом «Прямокутник» низький і дуже низький рівні розвитку усіх властивостей уваги: обсягу, концентрації, стійкості, розподілу й переключення. Це дає підстави стверджувати, що дошкільники аналізованої нами вибірки з психотипом «Прямокутник» мають значні труднощі у фокусуванні й утриманні уваги на певному об'єкті, характеризуються постійним і хаотичним відволіканням від виконання поставлених перед ними ігрових чи навчально-пізнавальних завдань, їм важко розподіляти свою увагу у межах виконання запропонованих їм видів робіт чи активностей. Вони потребують суттєвого корекційного втручання з боку педагогів, психологів задля стабілізації розвитку уваги.

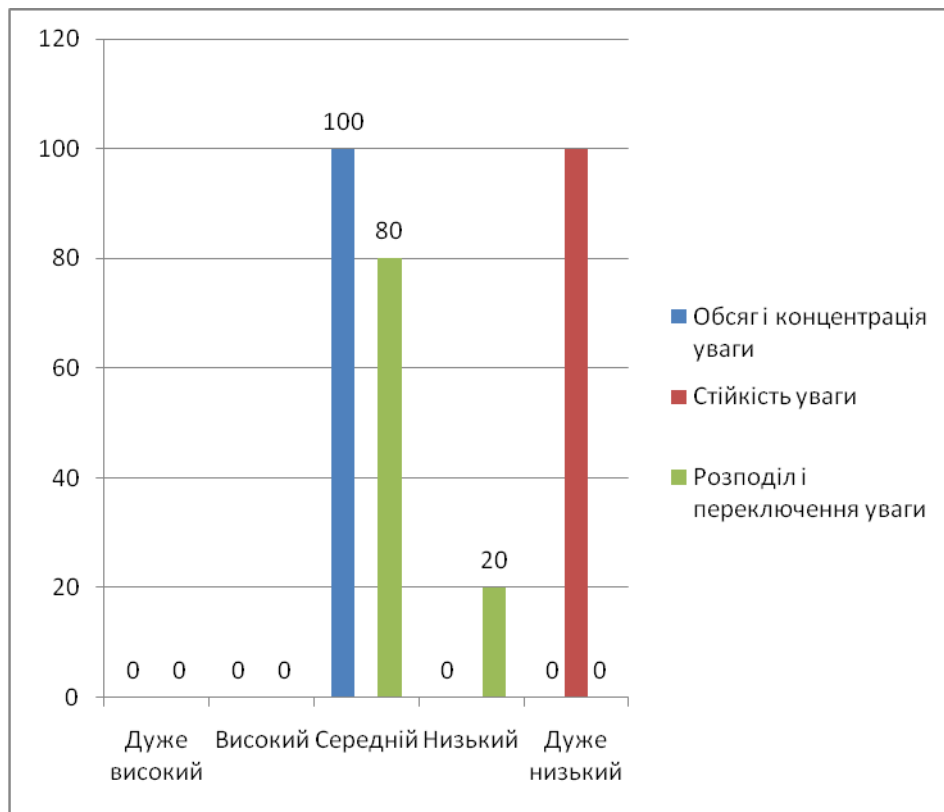

Рис. 2.15. Властивості уваги у дошкільників з психотипом «Коло»

На основі даних рис. 2.15 можна стверджувати, що у дітей дошкільного віку з психотипом «Коло» переважає середній рівень розвитку таких властивостей уваги, як: обсяг, концентрація, розподіл і переключення. Це означає, що такі дошкільники загалом фокусуються на предметі пізнання, вміють розподіляти свою увагу, своєчасно переключатися з одного виду активності на інший.

Проте дошкільники психотипу «Коло» мають суттєві труднощі зі стійкістю уваги (дуже низький рівень аналізованого параметра), тобто вони часто відволікаються від запропонованих їм ігрових чи навчально-пізнавальних завдань, що унеможлиблює їх якісне виконання. З дошкільниками психотипу «Коло» потрібно працювати у напрямі корекції стійкості уваги задля уникнення подальших труднощів у навчально-пізнавальній діяльності [37].

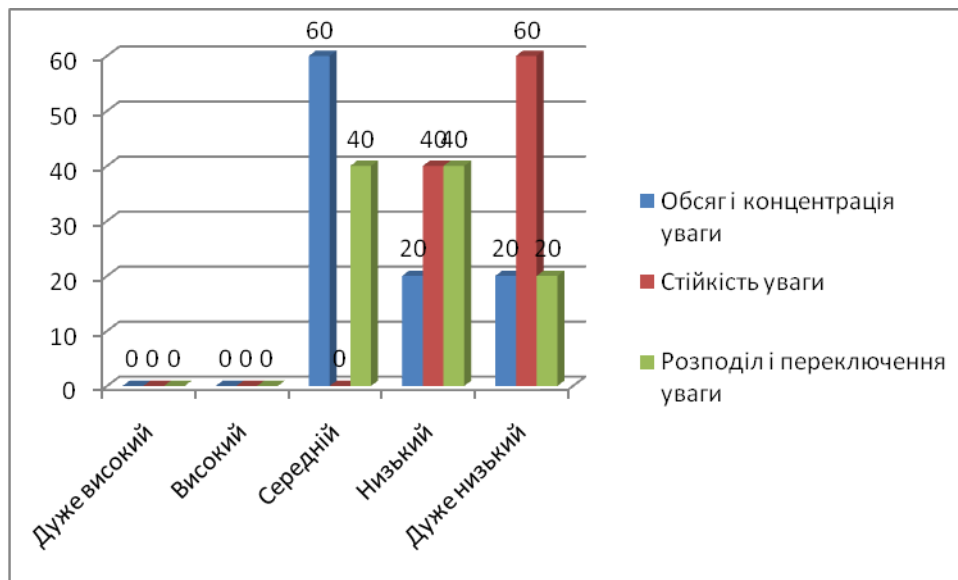

Рис. 2.16. Властивості уваги у дошкільників з психотипом «Зигзаг»

Як видно з рис. 2.16, дошкільникам психотипу «Зигзаг» характерні середній рівень обсягу, концентрації, розподілу й переключення уваги. Це дає підстави стверджувати, що вони загалом концентруються на об'єкті пізнання, але мають певні труднощі в цьому напрямі. Також значна кількість дошкільників аналізованої вибірки має низький рівень розвитку усіх властивостей уваги. Найгірші показники діти дошкільного віку з психотипом «Зигзаг» мають у розвитку стійкості уваги, тобто вони легко відволікаються від запропонованих їм ігрових чи навчально-пізнавальних завдань, що безумовно негативно позначається на якості їх виконання.

У межах наукового пошуку нами проведено кореляційний аналіз між параметрами уваги у дітей дошкільного віку. Для цього було використано кореляцію Пірсона. Дані кореляційного аналізу наведено у таблицях 2.9, 2.10.

Таблиця 2.9

**Кореляційний аналіз взаємозв'язку стійкості уваги та її
переключення та розподілу у дітей дошкільного віку**

Стійкість уваги	Рівень переключення та розподілу уваги (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)				
	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Дуже висока стійкість	0,122*	0,124*	0,109	0,089	0,089
Висока	0,118*	0,119*	0,108	0,078	0,078
Середня	0,111	0,115*	0,117*	0,101	0,110
Низька	0,089	0,108	0,116*	0,116*	0,116*
Дуже низька	0,078	0,104	0,102	0,116*	0,117*

Примітка: кореляція достовірна при $p \leq 0,01$

Як бачимо із наведеної таблиці 2.8, між стійкістю уваги дошкільників і її переключенням зафіксовано прямий кореляційний зв'язок: чим вищий рівень стійкості уваги, тим вищий рівень її розподілу й переключення.

Таблиця 2.10

**Кореляційний аналіз взаємозв'язку стійкості уваги та її
концентрації й обсягу у дітей дошкільного віку**

Стійкість уваги	Рівень концентрації та обсягу уваги (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)				
	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Дуже висока стійкість	0,152*	0,154*	0,109	0,089	0,089

Висока	0,158*	0,159*	0,108	0,078	0,078
Середня	0,111	0,145*	0,147*	0,101	0,110
Низька	0,109	0,108	0,146*	0,146*	0,146*
Дуже низька	0, 078	0,104	0,102	0,149*	0,147*

Примітка: кореляція достовірна при $p \leq 0,01$

Наведені дані кореляційного аналізу засвідчують наявність прямого взаємозв'язку обсягом й концентрацією та стійкістю уваги у дітей дошкільного віку.

Отже, проведенням аналізом емпіричних даних підтверджено гіпотезу про наявність взаємозв'язку між психотипом особистості і властивостями уваги у дітей дошкільного віку. Зокрема з'ясовано, що: дошкільники з психотипом «Квадрат» характеризуються дуже високим і високим рівнями стійкості й переключення уваги, обсягу й концентрації уваги, стійкості уваги; дошкільники психотипу «Трикутник» характеризуються середнім і низьким рівнями розвитку обсягу і концентрації, розподілу й переключення уваги, стійкості уваги; дошкільники з психотипом «Прямокутник» мають низький і дуже низький рівні розвитку усіх властивостей уваги: обсягу, концентрації, стійкості, розподілу й переключення; у дітей дошкільного віку з психотипом «Коло» переважає середній рівень розвитку обсягу, концентрації, розподілу і переключення уваги та низький рівень стійкості уваги; дошкільникам психотипу «Зигзаг» характерні середній і низький рівні обсягу, концентрації, розподілу й переключення уваги, низький рівень стійкості уваги.

Висновки до другого розділу

Дослідженням охоплено 30 дітей старшого дошкільного віку (5-6 років). Для проведення емпіричного дослідження властивостей уваги у дітей старшого дошкільного віку обрано такі параметри розвитку уваги: обсяг і концентрація уваги, стійкість уваги, переключення і розподіл уваги. Для

визначення психотипу дошкільників було використано психогеометричний тест.

У межах проведення психометричного тесту було встановлено, що в аналізованій нами вибірці переважають старші дошкільники з психотипом «Трикутник», на другому місці – дошкільники психотипу «Квадрат» і «Коло», на третьому – з психотипом «Зигзаг». Найменш представлені в аналізованій вибірці дошкільники психотипу «Прямокутник». Окрім домінуючих рис цих психотипів їм також притаманні невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість; певною мірою також притаманні креативність, унікальність, вони також наділені високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності, різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності; у деякій мірі характерні такі якості, як: незадоволеність способом, стилем власного життя, непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших. Також дошкільникам аналізованої нами вибірки їм значно не вистачає таких рис, як: лідерство, здатність до концентрації на меті, енергійність, цілеспрямованість, впевненість у собі особистості, схильність до конкуренції, прагнення до перемог.

Емпірично встановлено, що дошкільники характеризуються середнім і низьким рівнями концентрації та обсягу уваги, стійкості уваги, низьким і дуже низьким рівнями переключення та розподілу уваги. Найвищі показники дошкільники мають за обсягом і концентрації уваги, найнижчі – за стійкістю, переключенням і розподілом уваги.

Проведеним емпіричним дослідженням встановлено, що: дошкільники з психотипом «Квадрат» характеризуються дуже високим і високим рівнями стійкості й переключення уваги, обсягу й концентрації уваги, стійкості уваги; дошкільники психотипу «Трикутник» характеризуються середнім і низьким рівнями розвитку обсягу і концентрації, розподілу й переключення уваги, стійкості уваги; дошкільники з психотипом «Прямокутник» мають низький і дуже низький рівні розвитку усіх властивостей уваги: обсягу, концентрації, стійкості, розподілу й переключення; у дітей дошкільного віку з психотипом «Коло» переважає середній рівень розвитку обсягу, концентрації, розподілу і переключення уваги та низький рівень стійкості уваги; дошкільникам психотипу «Зигзаг» характерні середній і низький рівні обсягу, концентрації, розподілу й переключення уваги, низький рівень стійкості уваги.

ВИСНОВКИ

У межах наукового пошуку нами розкрито сутність та особливості психічних типів особистості, вивчено властивості уваги у дітей та особливості її розвитку у дітей дошкільного віку з різними психічними типами особистості, проведено емпіричне дослідження психічного типу особистості й особливостей уваги у дітей дошкільного віку.

Проведене дослідження є підставою для формулювання таких висновків:

1. Основними теоріями про виділення психічних типів особистості є теорія К. Юнга, що передбачає поділ особистостей на екстравертів, інтровертів, та вчення про чотири типи темпераменту: сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік; на «квадрат», «прямокутник», «коло», «трикутник», «зигзаг» (за С. Дилінгер).

2. Увага – це форма психічної діяльності людини, що виявляється у спрямованості та зосередженості свідомості на певних об'єктах, явищах дійсності, переживаннях, які мають для людини певне значення при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше, глибше, ніж інші. Розрізняють мимовільну, довільну й післядовільну увагу. Основними особливостями уваги дітей дошкільного віку є: зосередженість на певних предметах упродовж періоду збереження інтересу до них; швидке перемикання уваги через появу у полі зору нових предметів; залежність розвитку уваги від становлення спілкування між дорослим і дитиною; превалювання мимовільної уваги до предметів, які демонструє дорослий дитині; формування здатності із розвитком предметної діяльності самостійно та разом з дорослим виконувати дії з різноманітними предметами, спрямовуючи свою увагу на них; залежність розвитку уваги від режиму дня дошкільника, від особливостей функціонування нервової системи індивідуума, відсутність стійкості уваги. Увага та її властивості мають певні відмінності в дошкільників з різними типами темпераменту: у

холериків фіксується рівномірний розподіл уваги, труднощі в концентрації, сангвінікам притаманні швидке й нетривале зосередження, швидке переключення уваги рівномірний і швидкий розподіл уваги, флегматикам характерна стійкість уваги, високий рівень концентрації уваги, знижений розподіл уваги, у меланхоліків низькі стійкість, концентрація, розподіл уваги.

3. В аналізованій нами вибірці переважають старші дошкільники з психотипом «Трикутник», на другому місці – дошкільники психотипу «Квадрат» і «Коло», на третьому – з психотипом «Зигзаг». Найменш представлені в аналізованій вибірці дошкільники психотипу «Прямокутник». «Квадрат» - особистість, які притаманні такі риси, як: невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість. «Трикутник» - особистості з лідерськими якостями, володіють здатністю до концентрації на меті, енергійні, сильні, цілеспрямовані, впевнені у собі особистості, схильні до конкуренції, прагнуть перемог. «Прямокутник» - особистості, які характеризуються незадоволеністю способом, стилем власного життя, які прагнуть кращого, їм притаманна непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших. «Коло» - особистості, наділені високою комунікабельністю, вмінням слухати, високою чутливістю, високим рівнем емпатійності, авторитетністю, намаганням догодити кожному, нерішучістю, недостатнім рівнем організаторських вмінь. «Зигзаг» - особистості, які наділені креативністю, унікальністю, високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності, різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності, нестриманістю, високим рівнем експресивності, ексцентричністю. Окрім домінуючих рис

цих психотипів їм також притаманні невтомність, працелюбність, наполегливість, здатність доводити розпочату справу до кінця, старанність, витривалість, терпіння і методичність, жага пізнання, потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей, уважність до деталей, дрібниць, упорядкованість; певною мірою також притаманні креативність, унікальність, вони також наділені високим рівнем мисленнєвої активності, прагненням до змін, неприйняттям шаблонності, нездатністю продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, прагненням до самостійності, різноманітності, високим рівнем збудливості, низьким рівнем компромісності; у деякій мірі характерні такі якості, як: незадоволеність способом, стилем власного життя, непослідовність і непередбачуваність, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість, надмірна довірливість, навіюваність, наївність, схильність до впливу інших. Також дошкільникам аналізованої нами вибірки їм значно не вистачає таких рис, як: лідерство, здатність до концентрації на меті, енергійність, цілеспрямованість, впевненість у собі особистості, схильність до конкуренції, прагнення до перемог. Дошкільники аналізованої вибірки характеризуються середнім і низьким рівнями концентрації та обсягу уваги, стійкості уваги, низьким і дуже низьким рівнями переключення та розподілу уваги. Найвищі показники дошкільники мають за обсягом і концентрації уваги, найнижчі – за стійкістю, переключенням і розподілом уваги. Проведеним емпіричним дослідженням встановлено, що: дошкільники з психотипом «Квадрат» характеризуються дуже високим і високим рівнями стійкості й переключення уваги, обсягу й концентрації уваги, стійкості уваги; дошкільники психотипу «Трикутник» характеризуються середнім і низьким рівнями розвитку обсягу і концентрації, розподілу й переключення уваги, стійкості уваги; дошкільники з психотипом «Прямокутник» мають низький і дуже низький рівні розвитку усіх властивостей уваги: обсягу, концентрації, стійкості, розподілу й переключення; у дітей дошкільного віку з психотипом «Коло» переважає середній рівень розвитку обсягу, концентрації, розподілу і

переключення уваги та низький рівень стійкості уваги; дошкільникам психотипу «Зигзаг» характерні середній і низький рівні обсягу, концентрації, розподілу й переключення уваги, низький рівень стійкості уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амплєєва О. М., Ліпова Н. Ю. Психологічні особливості дослідження уваги у дітей молодшого шкільного віку. *Science, Research, Development*. 2022. № 28. С. 34-38.
2. Андрєєва І. С. Вплив темпераменту на процес навчання. *Педагогічний альманах*. 2019. №42. С. 67-72.
3. Андрущенко В. В. Темперамент як основа формування особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія Психологія*. 2020. Вип. 70. С. 43-46.
4. Атаманчук Н. М. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку із синдромом гіперактивності. *Психологічний часопис. РІК*. № 1 (11). С. 1-13.
5. Бабак О. Вплив темпераменту на успішність навчання студентів вищих навчальних закладів. *Молодий вчений*. 2020. № 12 (92). С. 43-47.
6. Багінська Т. І. Вплив темпераменту на успішність навчання студентів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка. Психологія. Соціологія*. 2020. №40. С. 25-30.
7. Барановський І. П. Темперамент як фактор впливу на успішність навчання студентів. *Наукові записки. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. №2. С. 35-41.
8. Березюк Ю. Врахування особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку в процесі навчання. *Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти* : збірник науково-методичних праць; за заг. редакцією В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир : «Полісся», 2016. У 3-х ч. Ч. II. С. 51-56.

9. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги та пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням. *Проблеми сучасної психології*. 2011. №11. С. 29-37.

10. Бугера Ю. Ю. Формування уваги у молодших школярів із порушеннями розумового розвитку в процесі навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2017. 22 с.

11. Бушуєва Т. В., Авер'янова А. М. Психологічні особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку. Łódź, the Republic of Poland October 8–9, 2021. Łódź, 2021. С. 22–26.

12. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.] Київ: Просвіта, 2001. 416 с.

13. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

14. Вікова психологія: навч. посіб. за ред Г.С. Костюка. Київ: Атіка, 2003. 468 с.

15. Галаманджук Л. Л., Єдинак Г. А., Балацька Л. А., Кубай Г. В. Динаміка показників фізичного стану дітей у період 3–6 років. *Молодий вчений*. 2017. №3 (43). С. 143–145.

16. Годлевська В. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю у дітей молодшого шкільного віку: сутність, діагностика, корекція. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2021. Вип. 9. С. 73–78.

17. Гриневич Х. П., Андрейко Б. В. Особливості психічних процесів дітей молодшого дошкільного віку з гіперактивним розладом та дефіцитом уваги. *Збірник студентських наукових досліджень «Освітній альманах»*. 2019. Вип. 2 С. 38-49.

18. Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 202 с.

19. Дмитренко М. О. Увага як форма організації пізнавальної діяльності у дітей дошкільного віку. *Соціально-психологічні аспекти розвитку суб'єктів освітнього процесу*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного форуму «Соціально-психологічні аспекти розвитку особистісно-професійної компетентності педагога в умовах інноваційних змін» (07– 12 грудня 2020 року, м. Суми). [у 2-х ч.]. Ч. 2. / за заг. ред. А. В. Вознюк, О. Ю. Василеги. Суми: НВВ КЗ СОІППО. 2020. С. 61-63.

20. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

21. Душка А. Л. Регуляція уваги дошкільників в нормі та при відхиленні у психоемоційному розвитку. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. № 3 (46). С. 95-100.

22. Етичний кодекс психолога. URL: <https://myronivka-osvita.gov.ua/etichnij-kodeks-psihologa-13-04-48-16-09-2020/> (дата звернення: 02.09.2024).

23. Калиниченко І. О., Колесник А. С. Оцінка показників уваги у дітей дошкільного віку з різним рівнем довільної оперативної пам'яті. *Вісник ОНУ. Біологія*. 2020. Т. 25. Вип. 2(47). С. 163-172.

24. Капінус Т. І. Відмінності уваги хлопчиків та дівчаток молодшого шкільного віку. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «педагогіка і психологія»*. 2012. № 1 (3). С. 94-98.

25. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навч. посіб. Для студ. вузів. Суми: Університетська книга, 2006. 256 с.

26. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкілля : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів, які навч. за спец. "Дошкільне виховання" : у 2 ч. Ч. 1 / Н. В. Лисенко, Н. Р. Кирста. Київ : Вища школа, 2006. 302 с.

27. Лісовець О. В. Особливості становлення і розвитку самостійності дитини у дошкільному віці. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 28-34.

28. Максименко С. Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 421 с.

29. Максименко С. Д., Зайчук В. О., Клименко В. В., Соловієнко В. О. Загальна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів; за заг. ред. вид-ва акад. С. Д. Максименка. К. : Форум, 2000. 521 с.

30. Максименко С. Д. Загальна психологія: підручник. Вінниця: Нова книга, 2004. 704 с.

31. Мартиняк О., Стоцький Я. Дослідження темпераменту та його впливу на особистість.

[URL:https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28471/2/SNT_2019_Martyniak_O-Study_of_temperament_290-291.pdf](https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28471/2/SNT_2019_Martyniak_O-Study_of_temperament_290-291.pdf) (дата звернення: 12.09.2024).

32. Мішина Ю. С. Психологічні особливості довільної уваги дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

[URL:https://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/7](https://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/7) (дата звернення: 12.09.2024).

33. Московець Л. Урахування вчителем НУШ особливостей психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

[URL:https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be84dac7-0334-4e83-8898-1a2b31fe017c/content&ved=2ahUKEwio7LPElcyIAxX6R_EDHWnBEpoQFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw3jcm7_huG5bvs9fc1U9uPT](https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/be84dac7-0334-4e83-8898-1a2b31fe017c/content&ved=2ahUKEwio7LPElcyIAxX6R_EDHWnBEpoQFnoECBUQAQ&usg=AOvVaw3jcm7_huG5bvs9fc1U9uPT) (дата звернення: 12.09.2024).

34. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

35. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.

36. Платаш Л. Наукові підходи до вивчення проблеми синдрому

дефіциту уваги та гіперактивності. *Молодь і ринок*. 2013. № 4 (99). С. 82-86.

37. Психометричний тест (Сьюзен Дилінгер).
URL:https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/11prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_labpraktik/14.html (дата звернення: 04.09.2024).

38. Психологічні типи особистості та їх прояв у діловому спілкуванні.
URL:https://stud.com.ua/27279/psihologiya/psihologichni_tipi_osobistosti_proyav_dilovomu_spilkuvanni (дата звернення: 04.09.2024).

39. Психотипи особистості: що це таке і які вони бувають??.
URL:<https://cau.in.ua/177-psikhotipi-osobistosti.html> (дата звернення: 04.09.2024).

40. Рашкова В. В., Мілютіна К. Л. Темперамент та його прояв в екстремальних ситуаціях. *Збереження психічного здоров'я в умовах воєнних дій*: збірник наукових праць учасників міжвузівського круглого столу (31 жовтня 2023 року, м. Київ) / ред. колегія: Вольнова Л.М. Київ, 2023. С. 70-73.

41. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / ДВНЗ "Донбас. держ. пед. унт". Слов'янськ, 2014. 243 с.

42. Савченко Т. Л. Сутність уваги, уважливості і спостережливості як індивідуальних рис особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2010. Том V, Вип. 10. С. 205–210.

43. Сайко Х. Психологічні особливості дітей з гіперактивністю. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2006. №19. С. 45-47.

44. Самойленко О. П. Конструювати малюнок людини з геометричних фігур. URL: <https://vseosvita.ua/library/konstruuvati-malunok-ludini-z-geometricnih-figur-336961.html> (дата звернення: 18.09.2024).

45. Симчик О., Лісова Л. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Наука і молодь – 2021: пріоритетні напрями глобалізаційних змін*: матеріали I Міжнародної

науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 16 квітня 2021 рік.). Київ: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. С. 371-374.

46. Сідько О., Пихтіна Н. Причини та прояви гіперактивності у дітей дошкільного віку. *Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді: збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»*. 2022. №8. С. 119-122.

47. Степанова Т. Ю. Вплив темпераменту на успішність навчання студентів. *Наукові записки. Серія «Психологічні науки»*. 2019. №2. С. 21-26.

48. Темперамент. URL: <https://fku.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/uk/PDF/temperament.pdf> (дата звернення: 04.09.2024).

49. Терентьєва В. О. Вплив темпераменту на розвиток креативності студентів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2021. №4. С. 70-74.

50. Типи особистості в психології. URL: <https://anna-kuchyna.com/uk/tipi-osobistosti-psihologiyi/> (дата звернення: 04.09.2024).

51. Томенко О. О. Вплив темпераменту на розвиток психомоторних здібностей студентів. *Наукові праці Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Педагогічні науки». 2019. №2. С. 61-65.

52. Усачова Т. В. Фізіологічні показники розвитку дітей шкільного віку із різними типами темпераменту. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/1979> (дата звернення: 07.09.2024).

53. Харитонюк А. О. Основні види та функції уваги. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8326/1/58-60.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

54. Хоменко О. О. Вплив темпераменту на розвиток комунікативних здібностей студентів. *Педагогіка і психологія*. 2020. №6. С. 81-87.

55. Шевченко Ю., Нестеровська Д. Розвиток слухового сприймання й уваги в дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2016. № 1 (16). С. 133-136.

56. Шевченко Ю., Нестеровська Д. Розвиток слухового сприймання й уваги в дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2016. № 1 (16). С. 133-136.

57. Шмідт А. Психологічні особливості розвитку уваги дітей дошкільного віку. *Організація освітнього простору у закладі дошкільної освіти і школі: проблеми і перспективи*: зб. наукових праць: в 2-х ч. 2020. Ч. 2. С. 232-234.

58. Щічко І. Дослідження властивостей уваги у молодшому шкільному віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2015. Вип. V. С. 103-107.

59. Danielson M. L., Bitsko R. H., Ghandour R. M. et al. Prevalence of parent-reported ADHD diagnosis and associated treatment among U.S. children and adolescents. *J. Clin Child Adolescent Psychology*. 2016. № 47(2). С. 199-212.

ДОДАТКИ

Додаток А

Психометричний тест

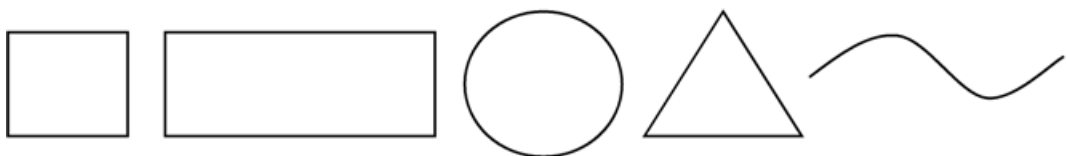
Психометрія – цікава практична система дослідження особистості. Вона створена і широко застосовується в США. Її автор – фахівець з підготовки управлінських кадрів. За деякими даними ефективність правильно виконаного тесту досягає 85 %.

Цей тест дозволяє:

- миттєво визначити тип Вашої особи і особи, що Вас цікавить;
- дати докладну характеристику особистісних якостей і особливостей поведінки людини звичайною, зрозумілою мовою;
- спрогнозувати поведінку кожного типу особистості;
- визначити рівень вашої психологічної сумісності з певними типами людей.

Цей тест посилює і дозволяє частково усвідомити наше підсвідоме, інтуїтивне “відчуття” інших людей. Тому, виконуючи його, намагайтеся дослухатися до своєї інтуїції і, по можливості, “відключити” раціональну логіку, логічну частину нашого “Я”.

Інструкція: Виберіть із п’яти фігур ту, стосовно якої ви можете сказати: це – Я. Спробуйте відчувати свою форму! Якщо вам буде важко зробити це, то виберіть фігуру, яка першою привернула вашу увагу. Потім прорангуйте фігури, які залишилися поза вашою увагою і запишіть їхні назви під відповідними номерами. Остання фігура під номером 5, буде точно не вашою формою, тобто формою, яка підходить вам найменше.

Коротка психологічна характеристика основних “форм” особистості.

Фігура, що опинилася на першому місці, – це Ваша основна фігура чи суб'єктивна форма. Вона дозволяє визначити Ваші основні, домінуючі риси характеру чи особливості поведінки. Риси фігур, які Ви обрали наступними, – це риси, які Ви демонструєте тим рідше, чим далі від першої знаходиться та чи інша фігура. Остання, п'ята фігура вказує на форму людини, взаємодія з якою викликає у Вас найбільші труднощі.

Може статися, що жодна фігура Вам, чи іншій людині, не підходить. Тоді людину можна описати комбінацією з двох або навіть трьох форм.

Нарешті, може статися, що Вам важко вловити інтуїтивне відчуття форми себе чи іншої людини. Тоді почніть з характеристик, що наведені для п'яти форм, намагайтеся використати їх для розуміння людей даного типу та прогнозу їх поведінки і поступово тренуйте в собі відчуття геометричної форми цих людей.

Квадрат. Якщо вашою основною формою є квадрат, то ви невтомний працівник. Працелюбність, наполегливість, потреба доводити розпочату справу до кінця, старанність, яка дозволяє досягати завершення роботи, – це те, чим відомі істинні “люди-квадрати”. Витривалість, терпіння і методичність зазвичай роблять їх висококласними спеціалістами у своїй галузі. Цьому сприяє невтомна потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей.

“Люди-квадрати” скоріше “вираховують” результат, аніж здогадуються про нього. Вони надзвичайно уважні до деталей, дрібниць, а також люблять раз і назавжди заведений порядок. Усі ці якості сприяють тому, що “квадрати” можуть стати відмінними адміністраторами, виконавцями, але рідко бувають хорошими розпорядниками, менеджерами. Звичайно, всі названі чесноти “людей-квадратів” мирно співіснують зі слабкими місцями.

Трикутник. Ця форма символізує лідерство, і багато “трикутників” відчують у цьому своє призначення: “Народжені, щоб бути лідерами”. Найхарактернішою особливістю “людей-трикутників” є здатність

концентруватися на головній меті. Вони – енергійні, сильні особистості, які ставлять прозорі цілі і, як правило, досягають їх.

“Люди-трикутники” дуже впевнені в собі, хочуть постійно відчувати свою правоту. Це робить їх особистостями, які постійно конкурують з іншими. “Трикутник” – це установка на перемогу.

Із “Трикутників” виходять прекрасні менеджери найвищого рівня управління. Саме до таких висот вони і прагнуть. І допомагає їм у цьому ще одна якість – майстерність “політичної інтриги”. Взагалі, “Трикутники” дуже симпатичні, привабливі люди, які змушують все і всіх обертатися навколо себе і без яких наше життя втратило б усю гостроту відчуттів.

Прямокутник. Символізує стан переходу та змін. Це люди, незадоволені тим способом і стилем життя, який вони ведуть у даний час, а тому перебувають у пошуках кращого становища.

Найбільш характерні риси “Прямокутників” – непослідовність і непередбачуваність вчинків упродовж перехідного періоду. Тим не менш, як і у всіх людей, у “Прямокутників” виявляються і позитивні якості, що приваблюють до них оточуючих. Це, перш за все, допитливість, жвавий інтерес до всього, що відбувається, та сміливість. Правда, зворотним боком цього явища є надмірна довірливість, навіюваність, наївність. Тому “Прямокутниками” легко маніпулювати.

Якщо ви дійсно маєте “прямокутну форму”, будьте обережні! І пам’ятайте, що “прямокутність” – це лише стадія. Вона мине – і ви вийдете на новий рівень особистісного розвитку та збагатитесь набутим досвідом.

Коло. “Люди-кола” – це найкращі комунікатори серед п’яти форм, насамперед тому, що вони найкращі слухачі. Їм характерна висока чутливість, розвинута емпатійність – здатність співпереживати, співчувати, емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. “Людина-коло” відчуває чужу радість і відчуває чужий біль, як свій власний. “Люди-кола” відмінно “бачать” людей і в одну мить можуть розпізнати облудника та брехуна. Вони “вболівають” за свій колектив і високопопулярні серед колег

по роботі. Але, як правило, вони слабкі менеджери і керівники у сфері бізнесу.

По-перше, “Люди-кола”, через їх спрямованість скоріше на людей, ніж на справу, надто намагаються догодити кожному. По-друге, “Кола” не відрізняються рішучістю. Якщо їм випадає керувати, то вони обирають демократичний стиль керівництва і намагаються обговорити практично будь-яке рішення з більшістю та заручитися підтримкою.

Можна сказати, що “Кола” – природжені психологи. Для того, щоб очолити серйозний бізнес, “Людям-колам” не вистачає організаторських навичок.

Зигзаг (хвилясті лінії). Ця фігура символізує креативність, творчість. Це найбільш унікальна і єдина розімкнута фігура з п’яти. Якщо ви чітко обрали хвилясту лінію як свою основну форму, то ви, скоріше за все, істинний “право-півкульний” мислитель, вільнодумача людина.

“Зигзаги” схильні бачити світ постійно змінним. Тому для них немає нічого більш нудного, ніж речі, які ніколи не змінюються: постійність, шаблон, правила та інструкції; люди, які завжди з усім погоджуються або роблять вигляд, що погоджуються.

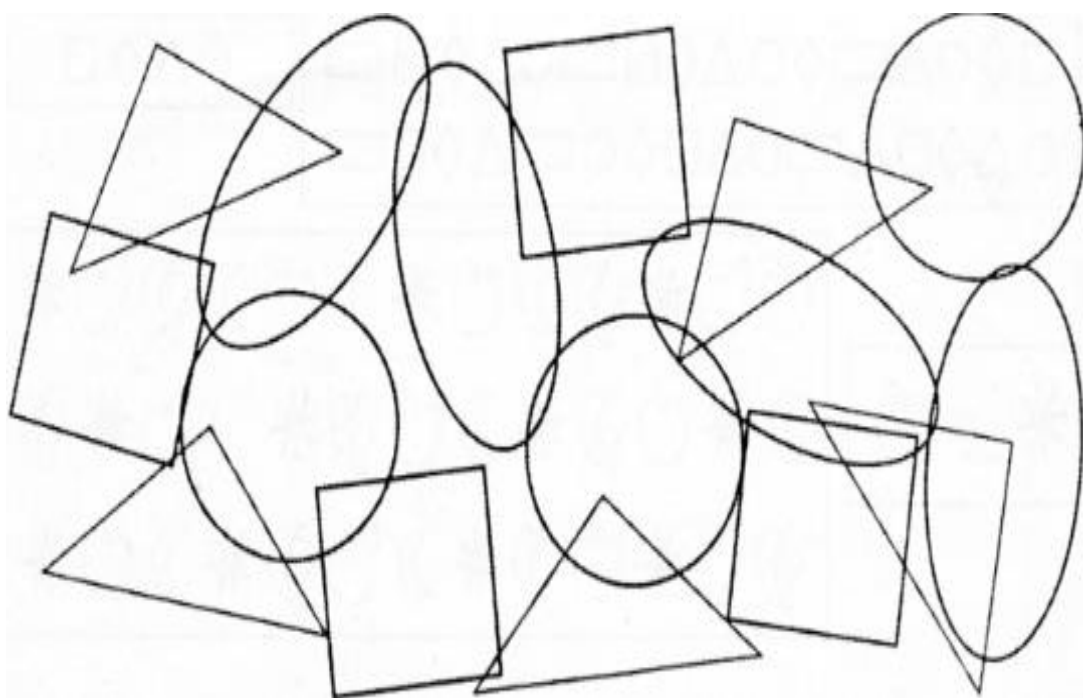
“Зигзаги” просто не можуть продуктивно працювати у добре структурованих ситуаціях, їм необхідна різноманітність, високий рівень стимуляції та незалежність від інших на своєму робочому місці.

“Зигзаг” – найзбудливіша з усіх п’яти фігур. При цьому “людині-зигзагу” не вистачає компромісності: вона нестримана, дуже експресивна, що разом з ексцентричністю часто заважає їй втілювати свої ідеї в життя.

**Методика визначення рівня концентрації та обсягу уваги
«Знайди і полічи фігури» (за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)**

На картинці хаотично розставлено фігури.

Інструкція дитині: «Уважно подивися на картинку і скажи, скільки та які геометричні фігури ти бачиш на ній».

Оцінювання результатів:

10 балів – дитина справилася із завданням менше ніж за 60 секунд.

8-9 балів – дитина справилася із завданням за 60 секунд.

4-7 балів – дитина справилася із завданням за 60-70 секунд.

2-3 бали – дитина справилася із завданням з допомогою за 70-80 секунд.

а. бал – дитина справилася із завданням з допомогою більше ніж за 80 секунд.

Висновки про рівень концентрації та обсягу уваги:

10 балів – дуже високий.

8 – 9 балів – високий.

4-7 балів – середній.

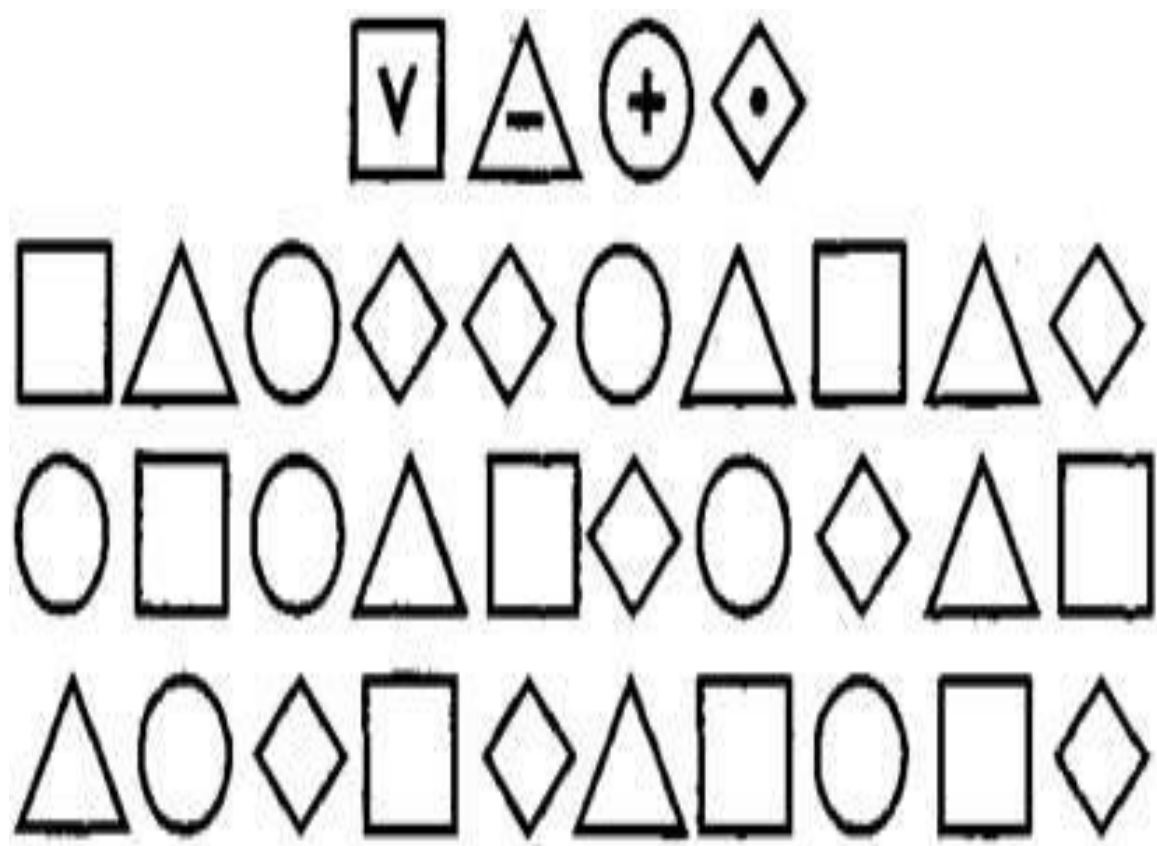
2-3 бали – низький.

0 – 1 бал – дуже низький.

Методика визначення рівня переключення та розподілу уваги

Інструкція: “Вам запропоновано тест із зображеними на ньому квадратом, трикутником, колом і ромбом. За сигналом” Почали “розставте якнайшвидше і без помилок наступні знаки в ці геометричні фігури. Знаки розставляйте підряд по рядках. Час на роботу 1 хв. За моїм сигналом “Стоп!” розставляти знаки припиніть”.

Зразок 1 (для дітей 4-6 років):

Аналіз результатів: Фіксується кількість помилок і час, витрачений на виконання завдання.

Високий рівень переключення та розподілу уваги – 100% за 1 хв 15 сек без помилок.

Середній рівень переключення та розподілу уваги – 60% за 1 хв 45 сек з 2 помилками.

Низький рівень переключення та розподілу уваги – 50% за 1 хв 50 сек з 5 помилками.

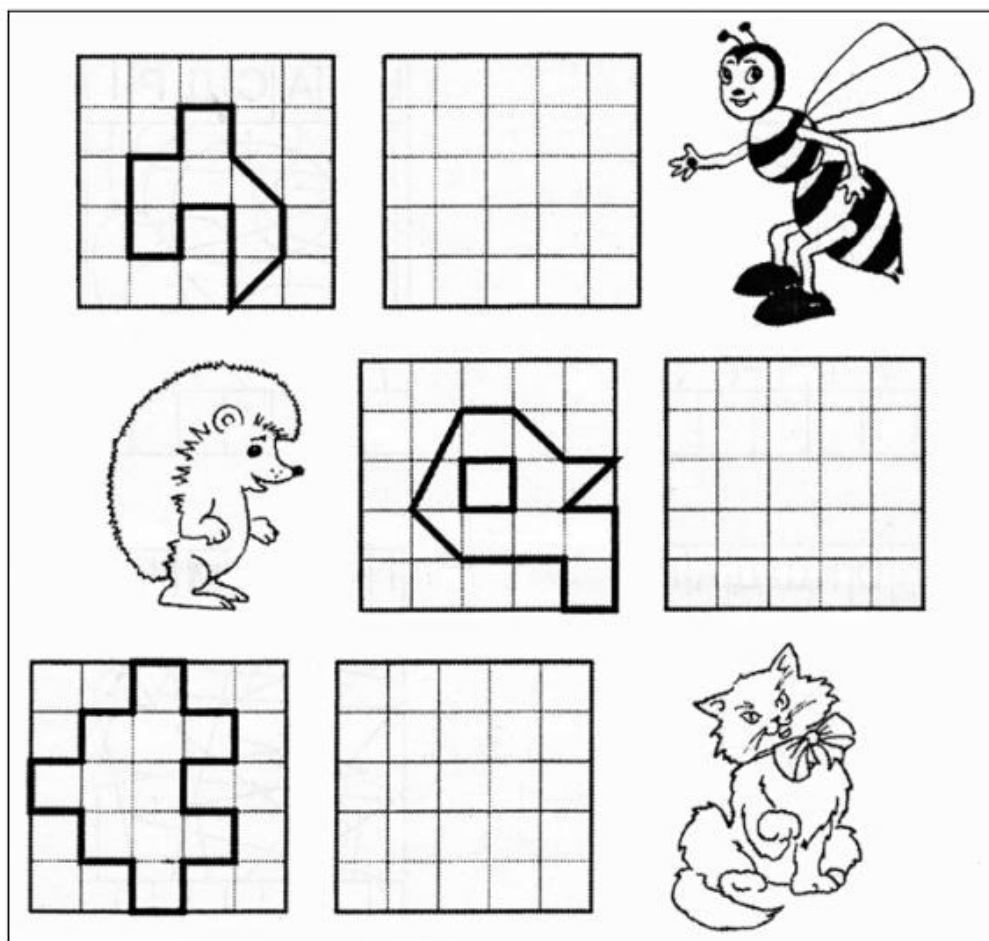
Дуже низький рівень переключення та розподілу уваги – 20% за 2 хв 10 сек з 6 помилками.

Методика визначення стійкості уваги «Намалюй такі самі фігури»

(за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)

На картинці намальовані схематичні зображення бджоли, їжачка і котика, праворуч – заготовки для малюнків дитини, підготовлений фломастер.

Інструкція дитині: «Уважно роздивись зображення на картинці. Тобі потрібно по заготовках праворуч намалювати такі ж самі зображення. Час виконання – 5 хвилин.

Оцінювання результатів:

10 балів – дитина самостійно справилася із завданням.

8-9 балів – дитина самостійно справилася із завданням, допустила одну помилку.

4-7 балів – дитина справилася із завданням, допустивши 2-3 помилки.

2-3 бали – дитина справилася із завданням, допустивши 4-5 помилок.

0 – 1 бал – дитина справилася із завданням, допустивши безліч помилок.

Висновки про рівень стійкості уваги

10 балів – дуже високий.

8-9 балів – високий.

4-7 балів – середній.

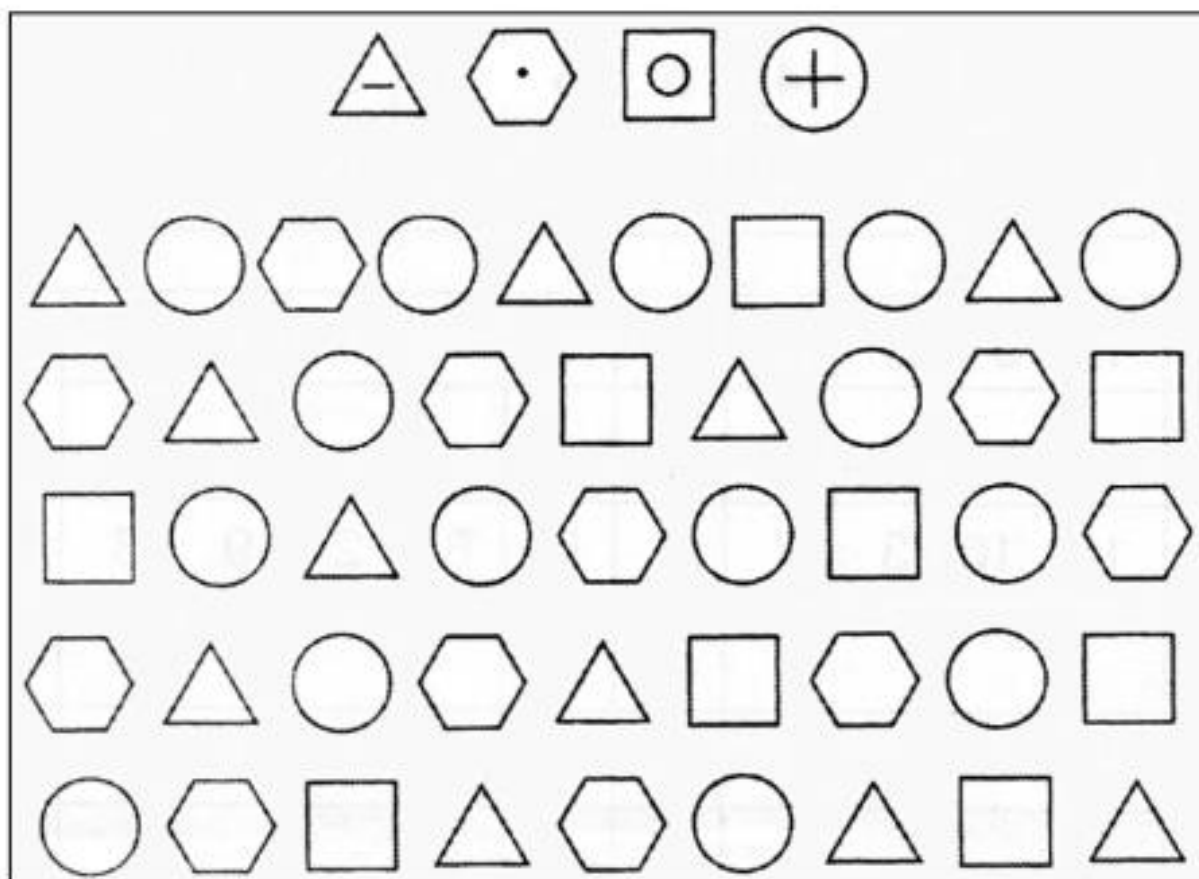
2-3 бали – низький.

0-1 бал – дуже низький.

Методика «Простав значки у фігурках»

(за Р. В. Павелків, О. П. Цигипало)

На картинці зображено п'ять рядків фігур і зразок їх заповнення

Інструкція дитині: «Уважно подивися на цю картинку. На ній зображені геометричні фігури. Тобі потрібно у кожному трикутнику, квадраті і кружечку проставити той значок, який ти бачиш на зразку».

Оцінювання результатів:

10 балів – дитина справилася із завданням менше ніж за 60 секунд.

8-9 балів – дитина справилася із завданням за 60 секунд.

4-7 балів – дитина справилася із завданням за 60-70 секунд.

2-3 бали – дитина справилася із завданням з допомогою за 70-80 секунд.

б. бал – дитина справилася із завданням з допомогою більше ніж за 80 секунд.

Висновки про рівень розвитку переключення та розподілу уваги:

10 балів – дуже високий.

8 – 9 балів – високий.

4-7 балів – середній.

2-3 бали – низький.

0 – 1 бал – дуже низький.

Коректурна проба

Метод дослідження «Коректурна проба» (за Б. Бурбоном) - це своєрідний тест, результати якого допоможуть оцінити рівень концентрації дитини, його уважність, посидючість, здатність швидко виконувати письмові завдання, готовність до школи дітей 5-7 років.

Методика використовується для визначення обсягу уваги (за кількістю переглянутих букв) і її концентрації - за кількістю зроблених помилок.

Норма обсягу уваги:

- для дітей 6-7 років: - 400 знаків і вище, концентрації - 10 помилок і менше;
- для дітей 8-10 років - 600 знаків і вище, концентрації - 5 помилок і менше.

Час роботи: 5 хвилин.

Інструкція:

На бланку з буквами підкресліть, будь ласка, перші букви кожного ряду. Ваше завдання полягає в тому, щоб, переглядаючи ряди букв зліва направо, підкреслювати такі ж букви, як і перші.

Працювати треба швидко і точно. Час роботи - 5 хвилин.

Приклад:

Е К Р Н С О А Р Н Ё С В А Р К В Р Ё

Завдання:

АКСНВЕРАМПАОБАСЗЕАЮРАЦКАЧПШАЫТ
ОВРКАНВСАЕРНТРОНКСЧОДВИОЦФОТЗС
КАНЕОСВРАЕТГЧКЛИАЫЗКТРКЯБДКПШУ
ВРЕСОАКВМТАВНШЛЧВИЦФВДБОТВЕСМВ
НСАКРВОЧТНУЫПЛБНПМНКОУЧЛЮНРВНЩ
РВОЕСНАРЧКРЛБКУВСРФЧЗХРЕЛЮРРКИ
ЕНРАЕРСКВЧБЩДРАЕПТМИСЕМВШЕЛДТЕ
ОСКВНЕРАОСВЧБШЛОИМАУЧОИПООНАЫБ
ВКАОСНЕРКВИВМТОБЩВЧЫЦНЕПВИТБЕЗ
СЕНАОВКСЕАВМЛДЖСКНПМЧСИГТШПБСК
КОСНАКСАЕВИЛКЫЧБЩЖОЛКПМСЧГШКАР
ОВКРЕНРЕСОЛТИНОПСОЮОДЮИОЗСЧЯИЕ
АСКРАСКОВРАКВСИНЕАТБОАЦВКНАИОТ
НАОСКОЕВОЛЦКЕНШЗДРНСВЫКИСНБЮНВ
ВНЕОСЕКРАВТЦКЕВЛШПТВСЕДВНЗЭВИС
СЕВНРКСТБЕРЗШДСЧИСЕАПРУСЫПСМТН
ЕРМПАВЕГЛИПСЧТЕВАРЬМУЦЕВАМЕИНЕ

Обробка і інтерпретація результатів тесту Б.Бурбона

Оцінка роботи учнів проводиться за кількістю пропущених елементів за одиницю часу і загальної кількості проаналізованих знаків.

Для оцінки концентрації уваги використовується наступна формула:

$K = 2C/O$ (К - концентрація, С - переглянуті рядки, О - помилки, до яких відносяться пропуски і невірно закреслені елементи).

Чим більше вийшла цифра, тим вище концентрація. Цей показник не має встановлених числових значень, тому що залежить від конкретного стимульного матеріалу. Але в будь-якому випадку К (концентрація) не повинно бути більше половини показника С (переглянуті рядки).

При визначенні стійкості уваги використовується формула:

$A = S/t \times 10$ (S - загальне число переглянутих елементів, t - період часу)

Розшифровка показників:

РЕЗУЛЬТАТ	ЗНАЧЕННЯ
0-2	Дуже висока стійкість
3-4	Висока
5-6	Середня
7-8	Низька
9-10	Дуже низька

Якщо коректурних проба показала, що у дитини якість уваги знаходиться на середньому або дуже високому рівні, то ці досягнення учню слід підтримувати (багато читати, складати пазли, вчити вірші напам'ять). А ось для тих, хто продемонстрував дуже низький або низький рівень, не обійтися без спеціальних завдань, які повинен індивідуально розробити психолог з урахуванням особистісних особливостей конкретного учня. Найчастіше в такому випадку пропонуються вправи по відновленню порядку рахунку, сюжету картинок, запам'ятовування віршів напам'ять.

За результатами коректурної проби психологу легше вибудувати стратегію роботи з кожним учнем, а також визначити оптимальний характер навчальних завдань для розвитку всіх аспектів уваги, щоб дати дитині можливість ефективного засвоєння знань та повноцінного особистісного зростання.